

Katedra bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem

rok 2003
ročník II
číslo 1

OBSAH

I. ČLÁNKY

<i>Josef Peřina</i>	P. Václav Krolmus – průkopník muzejní práce v regionu severozápadních Čech	1
<i>Václav Miller</i>	Polské motivy v díle Marie Červinkové-Riegrové	8
<i>Patrik Mitter</i>	Složená hybridní substantiva s prvním komponentem <i>auto-</i>, professionalism nebo slangismy?	13

II. EDICE A DOKUMENTY

<i>Jan Kvapil</i>	Lokální patriotismus	20
-------------------	-----------------------------	-----------

III. RECENZE A ZPRÁVY

<i>Ivo Harák</i>	Barvy poněkud vybledlé a pohříchu jenom místní	37
<i>Jaroslava Celerová</i>	Zpráva o konferenci na PF UJEP	38

IV. PŘÍSPĚVKY STUDENTŮ

<i>Karel Minařík</i>	Prostor v Putíkově románu Smrtelná neděle	39
----------------------	--	-----------

I. ČLÁNKY

P. Václav Krolmus

– průkopník muzejní práce v regionu severozápadních Čech

Josef Peřina

Koncem roku 2000 vzpomněla veřejnost širšího Podřipska stého výročí založení Podřipského muzea, jímž vyvrcholilo téměř třicetileté úsilí podřipských patriotů o ustavení této regionální vlastivědné instituce, jedné z mnoha tohoto typu, které vznikaly v regionu severozápadních Čech v průběhu 19. a na počátku 20.století.

Kořeny tradice muzejnictví v našem regionu mají ovšem daleko starší a hlubší kořeny, neboť jejich prvopočátky můžeme vysledovat již ve 20.letech 19.století. Výraznou osobností, která se na pokládání základů systematické sběratelské práce pro muzejní účely významnou měrou podílela, byl vlastenecký kněz P. Václav Krolmus (1790-1861), rodák z Březinky u Bělé pod Bezdězem, jehož život a vědecké dílo mají řadu vazeb k regionu širšího Podřipska.¹

Krolmusova celoživotní práce duchovního i rozsáhlá činnost sběratelská, archeologická a literární byly podmíněny jeho vlasteneckými postoji, které se formovaly již v době studií filozofie v Praze (1811-1812) a Mostě (1812-1813) a rozhodující měrou pak při studiu teologie v Litoměřicích, kde patřil mezi žáky Josefa Jungmanna, s nímž poté také dlouhá léta spolupracoval.² Ten v mladém bohoslovcí, jehož talent rozeznal a hodlal jej dále rozvíjet, probudil hluboký celoživotní zájem o český jazyk a národní dějiny jako základní zdroje národní identity a získal jej pro realizaci svého národního programu. Krolmus se tak zařadil po bok dalších Jungmannových žáků, zejména pak Antonína Marka.

Po přijetí kněžského svěcení roku 1815 působil mladý kněz v letech 1815-1818 v Liblicích u Mělníka a poté jeden rok v Lysé nad Labem. Pro své sympatie k myšlenkám Bernarda Bolzana³ a nekonformní vlastenecké postoje (např. konal náboženské obřady v českém jazyce, navíc i pro nekatolíky) se ocital ve vážných konfliktech se svými církevními nadřízenými i světskými úřady, a byl proto jako pouhý

kaplan často překládán na různá místa, přičemž se všechna nacházela v regionu, jemuž vévodí památný Říp, tedy v rámci širšího Podřipska. V letech 1819-1823 působil ve Mšeně na Mělnicku, 1823 v Brozanech a poté v rozmezí let 1823-1832 v Křesíně.

Od počátku svého kněžského působení se vedle tehdy obvyklé buditelské práce, jakou bylo zakládání knihoven, čtenářských a debatních kroužků, organizování ochotnických divadelních představení a dalších vlasteneckých podniků, začal hlouběji systematicky zajímat o staré české památky a dále pak o lidové zvyky, obyčeje i ústně tradovanou lidovou slovesnost, jejímž sběru věnoval značnou pozornost a péči. Díky Krolmusovi tak máme zachyceno a zdokumentováno velké množství i podřipského folklórního materiálu, který by jinak upadl v zapomenutí. Zvláště nutné je pak ocenit to, že na rozdíl od mnoha svých generačních druhů zachovával autentičnost většiny sebraného materiálu a tím uchoval i jeho pramenný charakter. Studium hmotných památek a folklóru se snažil dešifrovat v nich zakódované dědictví dávné minulosti skrývající v sobě etický rozměr naší národní identity. Výrazný byl především jeho zájem o pravěkou archeologii, jejímž prostřednictvím podle něho mohly být hledány zdroje národní osobitosti v nejvzdálenějších dějinných údobích. Jeho představy o českém dávnověku byly formovány především duchem známých literárních falz, Rukopisu královédvorského a Rukopisu zelenohorského. Soustavný zájem o tuto problematiku můžeme u Krolmuse sledovat již od doby jeho pobytu ve Mšeně, jenž ho v této lokalitě dovedl k řadě cenných nálezů na Hradsku a Slánské hoře, jimiž vzbudil pozornost v tehdejší odborné veřejnosti. Od roku 1823 pak zasílal pravidelně své archeologické nálezy do Vlasteneckého muzea v Čechách,⁴ kde jako bibliotekář působil jeho blízký přítel ze studentských let Václav Hanka. V poměrně krátké době obohatil sbírky muzea o řadu prehistorických archeologických přírůstků, které se staly základem muzejní pravěké sbírky a důležitými hmotnými prameny pro zkoumání dávné české historie. Krolmusova archeologická práce, byť (zejména ve svých počátcích) z dnešního hlediska amatérská a výrazně poznamenaná vlasteneckým entusiasmem, tak pomáhala pokládat základy moderní české archeologie a přispívala k primárnímu mapování archeologicky zajímavých lokalit. Není bez zajímavosti, že jejich velká část se nachází právě na širším Podřipsku. Svou roli zde bezesporu sehrávalo preromantické přesvědčení o pravdivosti pověsti týkající se praotce Čecha a s ní související představa o

Podřipsku jako místu nejstaršího osídlení Čech. Je příznačné, že i další lokality výzkumu volil tento badatel v souladu se starými pověstmi obsaženými ve starých pramenech, především pak v Hájkově kronice. P. Václav Krolmus spolupracoval při těchto výzkumech s dalším průkopníkem pravěké archeologie u nás, Mathiasem Kalinou z Jäthensteinu, který některé závěry své odborné knihy *Böhmens heidnische Opferplätze, Gräber und Alterthümer*⁵ opírá právě o nálezy tohoto mladého archeologa. Spolupráce obou mužů pak dostala novou rozporuplnou dimenzi, když se P. V. Krolmus stal roku 1832 farářem ve Zvíkovci u Zbirohu, tedy v obci na Kalinově panství. Kladný pól představovalo to, že díky těsné spolupráci si Krolmus osvojil hlavní zásady a výzkumné metody odborné archeologické práce, např. pravidla pro odkrývání nálezů, vedení důkladné dokumentace o poloze předmětů na nalezišti, způsob zacházení s poškozenými nálezy apod., na druhé straně však mezi oběma badateli začalo narůstat značné osobní napětí vyvolané problémy v hospodářských vztazích mezi farou a vrchnostenským úřadem. Vzájemné rozpory vyústily roku 1840 v Krolmusův odchod do Prahy na předčasný odpočinek a jeho definitivní penzionování v roce 1849.

Odchod do Prahy znamenal pro badatele značné zhoršení finanční situace.⁶ V archeologické práci však navzdory tomu nepřestal a pokračoval dál ve svých výzkumech ve vyhlédnutých archeologických lokalitách. Složitá materiální situace však jeho badatelské aktivity omezovala pouze na nejbližší okolí jeho pražského bydliště. I za těchto složitých okolností se mu podařilo odkrýt řadu archeologických nalezišť, např. v Divoké Šárce a Podbabě, a vykopané památky předat do muzea. K jeho cti je třeba zdůraznit, že i v těchto složitých podmínkách nepodlehл pokušení vydělávat na archeologických nálezech jejich prodejem starožitníkům či majitelům soukromých sbírek. Nadále je nezištně spolu s pečlivě vedenou dokumentací o místě nálezů odevzdával do pražského Muzea. Soustavnost jeho práce a její cenné výsledky pak došly ocenění tím, že Archeologický muzejní sbor mu od roku 1846 poskytoval pro další výzkum finanční podporu za podmínky, že muzeu bude i nadále odevzdávat všechny své nálezy a předkládat výroční zprávy o své činnosti. P. Václav Krolmus se tak vlastně stal pracovníkem muzea a vlastně i prvním profesionálním archeologem pro prehistorické období.⁷

Změněná situace umožnila Krolmusovi rozšířit okruh jeho archeologických aktivit i na další části Čech. Své badatelské výjezdy často směřoval i na Podřipsko, do okolí Mělníka, Roudnice nad Labem, Velvar a Kralup nad Vltavou,⁸ během nichž nashromáždil značné množství prehistorického i středověkého archeologického materiálu. Na Mělnicku se vrátil ke Mšenu, kde na Šmerhově a v některých místech obce našel v letech 1848 a 1849 několik kamenných mlatů a seker, hromové klíny, torza popelnic a další keramiku.⁹ V okolí Roudnice nad Labem prováděl své vykopávky v Kostomlatech, Libkovicích, Krabčicích a zejména pak ve Ctiněvsi.¹⁰ Na Kralupsku odkrýval naleziště v okolí Vepřeka a Mlčechvost, ve Velvarech odkryl „pohřebiště“ Radovič, dále kopal v okolí Zvoleněvse. Soustředil se přitom především na hledání a odkrývání pohanských pohřebišť a obětíšť, která dle jeho přesvědčení dokumentovala dávnověkou zbožnost našich pohanských předků na území Čech a tím i jejich duchovní a etickou vyspělost. Tento přístup plně odpovídal preromantickému pojetí historie, jak ji chápali příslušníci Jungmannovy generace. Na druhé straně ho pochopitelně vedl k řadě nepřesností, zkreslujících výkladů i vážných omylů. Mezi nejznámější z nich patří nález údajné mohyly bájného praotce Čecha ve Ctiněvsi, která je ve skutečnosti běžným hrobem ze zcela jiného období, či považování sídlištních odpadních jam za prehistorická obětíště a pohřebiště apod. Na druhé straně ovšem dokázal toto pojetí překonat a orientovat archeologický výzkum správným směrem především svým zájmem o nálezy předmětů běžné denní potřeby, mezi něž patřila užitná keramika či její torza, drobné šperky a ozdoby, domácí nástroje apod. Velkou pozornost a péči pak věnoval rekonstrukci rozbitých či poškozených předmětů, byť se jednalo o předměty všední a běžné.

Novátorský pak byl při své práci i v tom, že si o ní vedl podrobnou písemnou dokumentaci, v níž mimo jiné mapoval archeologická naleziště a snažil se přitom rekonstruovat podobu osídlení jednotlivých lokalit. Tyto Krolmusovy zápisky se tak staly cenným pramenem usnadňujícím výzkum dalším generacím českých archeologů. P. Václav Krolmus se zároveň věnoval systematickému sledování možného ohrožení archeologicky zajímavých lokalit, jimiž měly vést železniční a silniční trasy či v nich měla probíhat průmyslová zástavba.¹¹ Upozorňoval přitom na nezbytnost předběžného archeologického průzkumu nutného pro záchranu výstavbou ohrožených nalezišť.

Šíře a význam Krolmusovy práce pak vynikne tím více, když si uvědomíme, že v 50. letech minulého století tvořily jím zaslané přírůstky téměř celou třetinu prehistorické sbírky Českého muzea.

Výsledky svých výzkumů zveřejňoval P. Václav Krolmus v samostatných publikacích a odborném tisku¹², zejména pak v časopise Památky archeologické, kde vyšlo v podobě souboru statí jeho obsáhlé pojednání pod názvem Kněze Václava Krolmuse archeologická pátrání a výtěžky.¹³

Jeho zájem o folklór pak vyústil ve vydání obsáhlé publikace nesoucí název Staročeské pověsti, zpěvy, hry, obyčeje, slavnosti a nápěvy s ohledem na bájesloví československé.¹⁴

Krolmusova archeologická práce a její výsledky pak inspirovaly řadu regionálních badatelů k úsilí zmapovat důkladně region a k úsilí shromáždit vlastní místní soubory archeologických památek dokumentujících jeho historii, stejně tak vybízela k následování i badatelova národopisná práce, která je dnes běžnou součástí dokumentační práce všech muzejních institucí. Odtud již byl jen krok k myšlence vytvářet a soustavně budovat regionální sbírky muzejního typu a posléze i jejich stálé expozice. Ne náhodou proto tvořila rozsáhlou reprezentativní část expozic nově vznikajících regionálních muzeí právě kolekce prehistorických památek získaných systematickým archeologickým výzkumem regionu. Inspirující podněty práce P. Václava Krolmuse pro proces vzniku regionálního muzejnictví, zejména pak i podřipských muzejních institucí, by proto neměl být přehlížen a zapomenut.

V dnešní době, kdy jsou znovu obnovována regionální muzea (doufejme, že se jedná o proces trvalý a nezvratný), by bylo vhodné, kdyby tyto znovu ustanovované instituce získaly od Národního muzea přesnou evidenci kolekcí předmětů z jednotlivých regionálních lokalit, případně fotodokumentaci či repliky nejvýznamnějších nálezů. Krolmusova práce pak zároveň i v dnešních poměrech vybízí k následování, k důkladnému poznávání jednotlivých regionů. To se pochopitelně týká i celé oblasti severozápadních Čech, kde se stále nachází řada potencionálních archeologických lokalit slibujících četné archeologické nálezy. Tak např. na Podřipsku se řada z nich nachází přímo v metropoli Podřipska v Roudnici nad Labem. Jednu z nich představuje

rajský dvůr tamního augustiniánského kláštera, dále pak lokalita zrušeného židovského hřbitova poblíž roudnického zámku, sklepy historických domů na Karlově náměstí, studna v pozůstatcích roudnického románského hradu atd. Další zajímavou lokalitu pro archeologický výzkum pak tvoří předpokládané pohřebiště v okolí rotundy svatého Jiří a Vojtěcha na Řípu, jehož existence je potvrzována i ústní tradicí. Další archeologicky zajímavá místa skýtají historické podřipské obce, městské centrum Mělníka, Veltrus, Slaného atd. Znovu aktuálně pak zaznívá Krolmusova výzva k nutnosti zachování pravidla předběžného archeologického výzkumu před jakoukoliv novou výstavbou. Nevratné škody při nedodržení této zásady tak např. vznikly při přestavbě některých budov na Karlově náměstí v Roudnici nad Labem v 90. letech minulého století.

Na závěr je třeba konstatovat, že rozsáhlé Krolmusovo dílo dodnes stojí na periférii zájmu naší historiografie i literární vědy a postrádá objektivní a vyrovnané hodnocení. Je tomu tak ke škodě věci, neboť bychom v něm i dnes mohli nalézt celou řadu inspirativních podnětů pro muzejní a vlastivědnou práci. Před pracovníky a příznivci severočeského muzejnictví tak stojí naléhavá výzva, která vybízí k důkladnému poznání přínosu tohoto muže pro historické poznání našeho regionu a k následování těch jeho metod, které směřovaly k systematickému výzkumu a ochraně památek. Tento úkol dnes znovu nabývá na naléhavosti, neboť podřipské památky jako součást živého kulturního dědictví jsou bouřlivým technickým vývojem a lidskou lhostejností ohroženy a řada z nich jejich přičiněním nenávratně mizí navzdory tomu, že představují naše sepětí s minulostí a jsou nedílnou součástí naší národní identity, s níž se chystáme vstoupit do sjednocené Evropy.

Poznámky:

¹ Základní bibliografie vážící se k životu a dílu P. Václava Krolmuse je uvedena v Lexikonu české literatury, vyd. AV ČR, díl II, s.992-993.

² P.V.Krolmus spolupracoval s J.Jungmannem na Slovníku česko-německém, pro nějž autorovi poskytl jazykový materiál získaný při sběru folklórního materiálu, dále mu též roku 1835 propůjčil opis Thamova slovníku opatřeného rozličnými dodatky.

³ P.V.Krolmus patřil mezi významné osobnosti okruhu litoměřických bolzanistů, jejichž významnými představiteli kromě něho byli Josef František Hurdálek, tamní biskup, dále pak P.Vincenc Zahradník, Anton Krombholz, Florian Werner, Fr.Schneider a další. Podrobně o této problematice viz publikaci J. Vomáčky, Severočestí bolzanovci, Liberec-Ústí n.L. 2000, kde je podrobněji rozebírán i úděl jejich jednotlivých členů.

⁴ Vlastenecké muzeum v Čechách byl prvý název dnešního Národního muzea. Krolmusovy nálezy z této doby se dodnes nacházejí v jeho sbírkách.

⁵ Uvedená kniha vyšla v Praze roku 1836 a vzbudila zájem odborné veřejnosti.

⁶ Až do svého definitivního penzionování zůstával P.Krolmus titulárně farářem ve Zvíkovci a byl odkázán pouze na vrchnostenskou podporu, která vzhledem k výše uvedeným rozporům byla nepatrná.

⁷ Tuto funkci vykonával až do roku 1859.

⁸ Krolmusův vztah k regionu širšího Podřipska blíže rozebírají následující práce: Schuster, F., Kněz Václav Krolmus v našem kraji, in: Podřipský kraj III, 1936/37, Robek, A., Cesty V. Krolmuse naším krajem, in: Kralupský vlastivědný sešit, Kralupy 1957, s. 56, též, Archeologický výzkum kněze Krolmuse ve Velvarech, in: Kralupský vlastivědný sborník 1958, sešit 5, s. 28.

⁹ Viz Bezděz IX, 1938, č. 2-3, s. 64.

¹⁰ Srov. Památky archeologické r. 1855, kde je uvedena i řada dalších míst Krolmusových archeologických vykopávek.

¹¹ Velmi bedlivě např. sledoval výstavbu severní dráhy až k Terezínu v letech 1846-1851, pardubicko-hradecké dráhy r. 1858 a přípravu na budování trasy západní dráhy až k Rokycanům.

¹² Podrobná bibliografie Krolmusových prací, viz pozn. č. 1.

¹³ Památky archeologické, r. 1-4, 1853-1866.

¹⁴ Práci postupně vydával pod pseudonymem Sumlrok v letech 1845-1857 (vyšlo celkem 13 sešitů). Práce však zůstala nedokončena.

Polské motivy v díle Marie Červinkové-Riegrové

Václav Miller

S myšlenkou slovanské vzájemnosti se setkávala Marie Červinková-Riegrová (1854 – 1895), česká spisovatelka, představitelka filantropických snah a účastnice veřejně prospěšných prací v duchu učení Bernarda Bolzana, od dětství zásluhou dědečka Františka Palackého (1798 – 1876) a především otce Františka Ladislava Riegra (1818 – 1903), jednoho z nejvýznamějších českých politiků vůbec.

Riegrovo dobře známé a v literatuře bohatě doložené slovanské cítění se formovalo již za jeho gymnaziálních studií v Jičíně v letech 1829 – 1833 a v Praze v letech 1833 - 1835 (na staroměstském gymnáziu byl jeho třídním učitelem Josef Jungmann), v době filozofických a právnických studií v letech 1837 – 1841 v Praze a ve Vídni byl ovlivněn polonofilským prostředím. Riegrovo pojetí slovanství se vyvíjelo od romanticky laděné jazykové a literární podoby k představě politické spolupráce slovanských národů v rakouské říši. Fr. L. Rieger se mj. proslavil styky s českými polonofily, se členy tajných spolků usilujících o obnovu polské státnosti, cestou do Petrohradu a Moskvy v roce 1867 a projevem v moskevských Sokolnících o polsko-ruských vztazích, pozdravnou adresou Ivanu Sergejeviči Aksakovovi roku 1877 pod dojmem vojenského vystoupení Ruska proti Turecku. Když vystupoval v roce 1879 na půdě říšské rady mj. prohlásil: *Nikdy jsem se tím netajil, že jsem Slovan a přiznávám se k těmto sympatiím pro všechny národy slovanské stejnou měrou, pro své nejbližší sousedy a přátele, Poláky, především.*¹

M.Červinková-Riegrová se snažila otcovy názory a vzpomínky na výše připomenutou dobu zapisovat do svých deníků, které si vedla od dětství. Po smrti matky roku 1891, když se starala o otce, si uvědomovala, jak důležité je souvislé literární zpracování Riegrova dětství a mládí. Naléhala na otce, aby psal své paměti. Když se k tomu neměl, rozhodla se na zámku v Malči, že sama zachytí otcovo vyprávění. Svědectví o tom podal Václav Červinka: *Ve chvílích odpočinku, v těch chvílích, kdy venkovské zátiší skýtá příležitost tu ve stínu lípy, tu v útulné pracovně nebo v „červeném“ salonku maleckém si pohovořiti, přisedávala k svému drahému „báťuškově“, dovedla rozhovořit otce o starých dávných časech – i mívala vždy*

připravenou tužku a kus papíru, by zaznamenávala, mnohdy za soumraku, to, co otec vyprávěl. Uzřev připravený papír a po něm kmitající olůvko, poznal R. nevinný úskok, poznal, oč se jedná, a usmál se shovívavě; a později usmíval se i radostně, když přisedala k němu v takových chvílích dcera s připraveným již psacím náčiním.²

Literární podobu vzpomínek pod názvem „Vzpomínky z mladých let dr. Fr. L. Riegra“ otiskla Osvěta roku 1903 po smrti Riegrově. Předcházel jim nekrolog z pera Elišky Krásnohorské.

Ve vzpomínkách je vylíčeno probuzení národního a slovanského vědomí Riegrova na gymnáziu jičínském a staroměstském především vlivem slavizující filologie a literatury, působením Jana Kollára, P. L. Šafaříka, Fr. L. Čelakovského, Fr. Palackého a J. Jungmanna. V souvislosti s J. Jungmannem, Riegrovým učitelem na akademickém gymnáziu, jsou také uvedeny Riegrovy básnické pokusy. Z cizích autorů je přitom vedle Byrona zdůrazňován vliv Mickiewiczův, Krasinského a Slowackého na mladou generaci. V zajímavé úvaze je srovnáno slovanství Kollárovo a Šafaříkovo s pojetím Palackého: *Kollár a Šafařík byli Slováci a nemajíce dostatečné opory v historii a minulosti svého lidu, obraceli své zraky ke světu všeslovanskému a hledali síly v myšlence velikosti slovanského světa, v ideálu vzájemnosti kmenů jeho. Tím se slabý kmen v očích jejich stával částí národa velikého. Palacký, kterýž byl v stálém přátelském spojení s Kollárem a Šafaříkem, neodcizil se všem těmto ideálům a vyvíjel se též pod vlivem jejich, však cíť se Čechem a moha se opíratí slavnou historií a státoprávní minulostí národa svého – kteráž síla ovšem Šafaříkovi a Kollárovi scházela – hleděl k větší platnosti přivéstí to, co je vlastního a zvláštního v nás, naši individualitu českou, a opřev se o dějiny české dal tím všemu vlastenectví českému nový, pozitivní, reálný podklad a mocnou oporu. Proti mlhavému idealismu Kollárovu idea národní nabývala jeho vlivem povahy konkrétnější a určitější.³*

Dále se vzpomínky zmiňují o přátelství s polonofilem Václavem Štulcem, který Riegra učil polsky a seznámil ho s knězem Jerzym Lubomirským studujícím v Praze. Podrobně je také zachycena cesta na Slovensko roku 1837, Riegrovy projevy o česko-slovenské vzájemnosti na gymnáziu v Levoči a v protestantském lyceu v Kežmarku a cesta do západní Haliče s prohlídkou solných dolů ve Vieliczce a návštěvou Krakova. V Krakově se seznámil s Leslawem Lukaszewiczem, soudním úředníkem a redaktorem,

který se zajímal o slovanské literatury a husitské hnutí. Lukaszewicz se zúčastnil polského povstání 1831 a byl členem ústředí „Sdružení polského národa“ usilujícího o obnovu polské státnosti. Lukaszewicz získal pro spolupráci Františka Cyrila Kampelíka, Riegrova krajana, studenta medicíny na univerzitě ve Vídni, který se snažil po vzoru polských studentů vytvořit tajný spolek. V době právnických studií ve Vídni se Rieger vedle Kampelíka stýkal s polonofilem Františkem Zachem, který se zúčastnil 1831 polského povstání a po jeho potlačení žil několik let mezi polskými exulanty ve Francii, a s polskými studenty Nikodemem Betkowským a Albinem Dunajewským.

V Osvětě publikované vzpomínky končí rokem 1842 a líčením Riegrova uvěznění (13. I. – 29. I. 1842) za pomoc při transportu polských revolučních knih z Francie přes Čechy do Haliče. Závěr tvoří dopis bývalému učiteli Karlu Huškovi, ve kterém Rieger o svém příteli referuje.

Ruská a polská otázka zajímala M. Červinkovou-Riegrovou natolik, že si roku 1877 na popud skladatele Karla Šebora (1843 – 1903) vybrala jako námět pro zpracování nového libreta tragický osud samozvance Dimitrije, který již v české dramaturgické tvorbě ztvárnil Ferdinand Břetislav Mikovec.⁴ Z Mikovcova a Schillerova dramatu také Červinková vycházela, využívala ovšem hlavně dílo ruského historika Sergeje Solovjeva. Při práci jí radil rodinný přítel dramatik František Věnceslav Jeřábek (1839 – 1893). Původně pětiaktové libreto dokončila v prosinci 1880 a nabídla je Dvořákovi. Antonín Dvořák libreto přijal a po provedení změn (zvláště stažení posledních dvou dějství v jedno) ho v letech 1881 a 1882 zhudebnil. Premiéra díla se uskutečnila 8. října 1882 v Novém českém divadle a historická opera již světově uznávaného Dvořáka měla velký úspěch. V některých kritikách byl odmítnut motiv zavraždění Xenie v posledním aktu, proto ho autorka na Dvořákovu žádost pozměnila. Dvořák roku 1883 čtvrté dějství hudebně přepracoval a zároveň zkrátil rozsáhlou předehru. Nově bylo dílo uvedeno 20. XI. 1883. Po dalších drobných změnách roku 1885 a o prázdninovém pobytu v Čechách 1894 a 1895 dílo ve druhé verzi znovu přepracoval.

Námět libreta vzbudil pozornost Červinkové i Dvořáka v souvislosti s událostmi na Balkáně roku 1877 a pro možnost kritiky carské i rakouské vlády. Sympatie věnované hlavní postavě vyjádřila proto M. Červinková přímo v předmluvě k vydání

libreta roku 1884: *Dimitrij samozvanec v dějinách ruských zaskvěl se a zahynul jako meteor, a původ jeho dosud je obestřen poetickou mlhou tajemství. Polští dějepisci pokládají jej za pravého syna Ivanova; ruští dějepisci odporují jim poukazem na známé okolnosti vraždy uglišské, avšak přiznávají, že Dimitrij nebyl podvodník uvědomělý, jak jasně dokazuje rytířská jeho povaha a báječná bezstarostnost... Bud' jak bud', historie až dosud uspokojivě nerozřešila otázku, kdo vlastně byl ten mladý muž, tak vynikající statečností, a přitom tak nešťastný ve svém osudu.*⁵ V předmluvě také výslovně upozornila na pojetí vztahu postav Mariny, Dimitrijovy manželky, dcery sandoměřského vévody Jiřího Mníška, a Xenie, dcery Borise Godunova. Marina přitom symbolizuje hrdinův vztah k Polsku a Xenie Dimitrijovo osamostatňování. *Čtenář libreta posoudí sám, pokud zpracování dramatické řídí a srovnává se s historií a v čem v zájmu scénického sestředění děje se od ní odchyluje, jednak změnami v chronologickém pořádku událostí a jednak přibásněním dějů jednotlivých, hlavně rozvojem konfliktu mezi Marinou a Xeníí. Ačkoliv konflikt takový vpravdě se nevyvinul, v zárodku svém stával skutečně, a libreto, neopírá se v tom o historickou pravdu, opírá se alespoň o historickou možnost a pravděpodobnost.*⁶

Slovanská látka a kvalitní libreto (libreta M.Červinkové-Riegrové patřila ve své době k nejzajímavějším) byly umocněny Dvořákovou kompozicí vycházející z ruských a polských hudebních tradic.

Zájem o ruskou literaturu a kulturu přivedl M. Červinkovou-Riegrovou také k překladu opery Evžen Oněgin Petra Iljiče Čajkovského.

V některých publicistických projevech se M.Červinková-Riegerová zabývala slovanskou otázkou. V článkách „Z moravské Slovače“ a „Sny pravdy. Dozvuk k velehradské slavnosti“ publikovaných v časopise Květy roku 1886 popisuje cestu na Velehrad, kterou podnikla 3. – 8. července 1885 se svým otcem. 5. července se zúčastnili slavné pouti a oslavy tisícího výročí smrti sv. Metoděje. V článkách vyjadřuje zklamání nad tím, že se na Velehradě neuskutečnila zamýšlená všeslovanská slavnost. Příčinu spatřuje ve slovanské nesvornosti. Ve článku „Sny a pravdy“ kritizuje především rusko–polské vztahy. Článek je zakončen otázkou: *O sny a pravdy! Zdaž nebe dalo nám krásné sny jen proto, aby tím těsnější a bezútěšnější zdála se skutečnost?*⁷

V povídkách M.Červinkové-Rirgerové se slovanské motivy objevují jen okrajově. V nejrozsáhlejší a nejvýznamnější povídce Letní sen života (1891 časopisecky, 1894 knižně) projevují hlavní postavy zájem o dílo A. Mickewicze (jeho Dziady jsou hodnoceny jako jedno z nejvýznamnějších děl světové literatury) a J. Slowackého.

Básně M.Červinkové-Riegrové se slovanskou tematikou ze 70. let „Cesta na Balkán“ a „Slovanské zpěvy“, které zhudebnil manžel autorky V. Červinka, zůstaly v rukopise.⁸

Největším a nejdůležitějším zdrojem poznatků o slovanské problematice a názorů na ni jsou rozsáhlé deníkové zápisky, které si vedla M. Červinková pravidelně od 60. let. Dochovaly se v rukopisné podobě jako součást pozůstalosti M.Červinkové-Riegrové a jsou hodnoceny jako prvořadý historický pramen. Jazykové, literární a literárněhistorické využití zatím neodpovídá jejich významu.

Poznámky:

¹ H.Traub: Fr. L. Rieger. Praha 1922, s.317

² V.Červinka: Slovo úvodní. In: M.Červinková-Riegerová: Vzpomínky z mladých let dr.Fr .L. Riegra. Osvěta XXXIII, 1903, s.482

³ M.Červinková-Riegerová, c.d., s.489

⁴ F.B.Mikovec: Dimitrij Ivanovič. Praha 1856

⁵ M.Červinková-Riegerová: Dimitrij. Druhé, nově upravené vydání. Praha 1884, s.14 – 15

⁶ Tamtéž, s.15

⁷ M.Červinková-Riegerová: Sny a pravdy. In: Květy VIII, 1886, s.30

⁸ Literární pozůstalost M. Červinkové-Riegrové v LAPNP

Složená hybridní substantiva s prvním komponentem *auto-*, profesionalismy nebo slangismy?

Patrik Mitter

V posledních desetiletích můžeme v naší slovní zásobě pozorovat zřetelný nárůst hybridních kompozit, a to zvláště s prvním komponentem cizího původu. Svědčí o tom nejen analýza počtu hybridních kompozit v neologickém slovníku *Nová slova v češtině* (1998), ale i excerpce publicistických textů i textů z oblastí automobilismu a motorismu¹. Příčinou tak velkého nárůstu hybridních kompozit s prvním komponentem cizího původu je podle našeho názoru snaha o ekonomii pojmenování, vliv cizích jazyků a také flexibilnější charakter složenin oproti motivujícím slovním spojením. Od složenin lze totiž snáze derivovat než od motivujících slovních spojení, což lépe vyhovuje typologickému profilu češtiny.

Hybridní kompozita se začala ve větší míře v naší slovní zásobě vyskytovat od počátku 20. století. Tuto skutečnost potvrzuje množství hybridních kompozit s prvním komponentem *auto-*, které zaznamenávají excerpční lístky lexikálního archivu ÚJČ z let 1928 – 1935 (srov. Mejstřík 1965). Právě komponent *auto-* se stal velmi produktivním prostředkem složených pojmenování a na základě své velké produktivity se postupně stává morfémem, který se svým charakterem blíží prefixu. Z tohoto důvodu by patrně nejlepším řešením vymezení statusu tohoto morfému ve slovní zásobě bylo označení prefixoid.

Na materiálu hybridních kompozit s prvním komponentem *auto-* je podle našeho názoru možné popsat vývoj názorů na hybridní kompozita v české lingvistické literatuře a rovněž i ukázat na problematiku rozlišování výrazů z oblasti profesní mluvy od slangismů.

Hybridní kompozita byla hodnocena zpočátku velmi nepříznivě. Zasloužily se o to především časopisy *Naše řeč* (NŘ) a *Naše úřední čeština* (NÚŘ). Bohužel toto odmítání přetrvávalo v mluvnických a lexikografických popisech češtiny až do 60. let 20. století. V r. 1925 odsoudila NÚČ hybridní kompozita *radioprodej*, *radiospolek*, *radiovýroba*. Fr. Oberpfalcer poukazuje v *Naší řeči* na skutečnost, že se složeniny jako *autodílna*, *kinohvězda*, *radiosvaz* tvoří podle cizích vzorů (Oberpfalcer 1927, 57-63).

J. Haller v témže časopise zase soudí, že mnohé hybridní složeniny vznikají mechanicky podle němčiny a že se jedná o chybná slova. Jako příklady uvádí výrazy *kávovařič, čajovařič, supermazání, autodílna, autoolej, autoopravna* (Haller 1930, 189-196). V roce 1931 zaznamenává *Naše řeč* pojmenování *autosvatba, autoneštěstí, autokřtiny*. Poslední uvedená složenina si podle *Naší řeči* zaslouží posměch. Stejně tak může existovat i např. složenina *autopohřeb* (NŘ 1931, 239). V následujícím roce uvádí *Naše řeč* složeninu *elektroměřič* a doporučuje ji užívat pro pojmenování osoby, která chodí předčítat údaj o stavu elektroměru a zapisovat jej (NŘ 1932, 91-92). J. Haller znovu poukazuje na nečeskost složenin jako *časokorespondence, automajitel, automapa* (Haller 1934, 190-195). O rok později konstatuje J. Haller rovněž v *Naší řeči*, že složeniny jako *autodoprava, autopotřeba, autodílna* tehdy vycházející *Příruční slovník jazyka českého* nepřijal (Haller 1935, 108-112). V r. 1939 *Naše řeč* ještě ztratila složeniny *autosvatba, fopotřeby, kinohvězda, radioprůmysl*, avšak současně uvedla, že „některá z nich jsou svou krátkostí velmi svůdná“. V následujícím roce prohlásila NŘ termíny jako *aminokyselina, jodoškrob, nitrobarvivo* za potřebné, současně však doporučila uživatelům spisovné češtiny, aby se vyhýbali hybridním kompozitům všude, kde je to možné (viz Jelínek 1997, 8-17).

Příruční slovník jazyka českého (PSJČ), který vycházel v letech 1935 – 1957 nezaznamenává žádné hybridní kompozitum s prvním komponentem *auto-* ve významu „automobil, automobilový“ (!), ačkoli v době vydávání prvních sešitů jich v naší slovní zásobě existovala téměř stovka (srov. výše *Mejstřík* 1965).

V prvním vydání *Slovníku jazyka českého* P. Váši a Fr. Ttrávníčka (z roku 1937) nalezneme osm složených hybridních substantiv s tímto prvním komponentem, srov. výrazy *autodílna* (složenina hodnocena jako nečeská), *autodoprava, autooprava* (obě kompozita hodnocena jako chybná), *autoolej, autoškola* (nesprávná pojmenování), *autoneštěstí* (jazyková nestvůra). Místo kompozita *autoopravna* navrhuje slovník opis, tedy „opravna aut, vlastně dílna na opravu aut“. Pouze u výrazu *autodopravce* se neobjevuje žádné hodnocení. Ve čtvrtém, přepracovaném vydání tohoto slovníku (z roku 1952) byla mírně pozměněna některá doporučení. Téměř všechny hybridní složeniny s tímto komponentem považuje slovník za nečeské, výraz *autoneštěstí* za složeninu hrubě nečeskou (srov. výše jazyková nestvůra). Oproti prvnímu vydání ubylo

kompozitum *autoškola*. Slovník neuvádí žádné údaje ohledně profesního nebo slangového charakteru výše zmíněných výrazů.

Slovník spisovného jazyka českého (SSJČ, 1. vydání, 1960) zaznamenává celkem 14 hybridních složenin s tímto komponentem, srov. *autodílna*, *autodoprava*, *autoduše*, *autonehoda*, *autoolej*, *autoneštěští*, *autooprava*, *autoopravna*, *autoplášť*, *autopotřeby*, *autosprávkárna*, *autoškola*. Výrazy *autořidič* a *autoučiliště* nejsou zpracovány jako samostatné heslo. Slovník klasifikuje složeniny *autodoprava*, *autooprava*, *autořidič*, *autosprávkárna* a *autoučiliště* jako slangové. Nerozlišují se přitom výrazy z profesní mluvy a slangu. Složeninu *autonehoda* hodnotí slovník jako výraz hovorový a publicistický. Složeniny *autoduše*, *autoolej*, *autoplášť*, *autopotřeby*, *autosoučástka* jsou považovány za nesprávně tvořené. Pouze kompozita *autodílna* a *autoškola* jsou považována za spisovná a slovník nic nenamítá proti správnosti jejich tvoření. Druhé vydání *SSJČ* (z roku 1989) nepřináší žádné nové skutečnosti ohledně počtu a stylového či systémového hodnocení hybridních kompozit s tímto prvním komponentem.

První vydání *Slovníku spisovné češtiny (1978)* zaznamenává pět hybridních složenin s prvním komponentem *auto-* stejně jako druhé vydání (1994). U složenin *autodílna*, *autojeřáb*, *autoopravna*, *autoškola* nejsou uvedena hodnotící stanoviska o správnosti jejich tvoření. Slovník nepovažuje složeniny za slangové, ale připouští jejich pronikání do spisovného jazyka. Totéž se týká i kompozita *autodoprava* v prvním vydání, které bylo ve druhém vydání vypuštěno a objevila se navíc složenina *autopříslušenství*.

Tendenci hybridních složenin pronikat do spisovného jazyka potvrzuje i *Akademický slovník cizích slov (1995)*, který u většiny zaznamenaných složenin (*autodílna*, *autodoprava*, *autodráha*, *autojeřáb*, *autonehoda*, *autoopravna*, *autoškola*) neuvádí slohový příznak. Pouze složeninu *autolékárna* považuje za hovorovou a výraz *autopérovka*, v němž má komponent *auto-* význam „sám, vlastní“, klasifikuje jako termín z oblasti polygrafie. Rovněž neologický slovník *Nová slova v češtině (1998)* nepovažuje hybridní složeniny s *auto-* za slangové. Slovník zachycuje kompozita *autobotička*, *autoboty*, *autochladnička*, *autoradiopřehrávač*, u nichž neuvádí žádný údaj o spisovnosti či slohové příznakovosti. Kompozitum *autovzdělanec* (zde má *auto-* význam „sám, samo-, vlastní“) hodnotí slovník jako expresivní. Složeniny *autoladění*

(zde má *auto-* význam „automatický“) a *autovrtulník* zařazuje slovník do oblasti technické, resp. do oblasti motorismu.

Z předchozích výkladů vyplývá, že mnohé hybridní složeniny s komponentem *auto-* vznikaly především jako prostředky slangového či profesního vyjadřování. Domníváme se, že se stejně jako o prostředky slangové mohlo jednat o prostředky profesní mluvy. Podstatou hybridních složenin je jejich ekonomičnost v komunikaci, nikoli již tolik jejich obraznost, resp. expresivita, nespisovnost, což nakonec potvrzuje i sám fakt, že mnoho těchto složenin již proniklo a další pronikají do spisovného jazyka. Z tohoto důvodu se domníváme, že hybridní kompozita vymezená např. v *SSJČ* jako slangismy by bylo třeba překvalifikovat na profesionalismy. V okamžiku svého utvoření totiž odpovídala výše uvedená kompozita z hlediska funkčního více termínu profesionalismus než slangismus. Nic na tom nemění ani skutečnost, že se v mnohých případech rozšířila později do celonárodního úzu a začala pronikat i do spisovného jazyka.

Náš materiál, který jsme získali na základě výše uvedené excerptce, obsahuje několik desítek hybridních kompozit² s prvním komponentem *auto-* ve významu „automobil, automobilový“. Vzhledem ke skutečnosti, že jsme neprováděli výzkum na rozlišování profesionalismů a slangismů, připouštíme u dále uvedených kompozit obojí možné hodnocení, přestože z hlediska funkčního (viz výše) bychom upřednostnili u níže zaznamenaných kompozit jejich vymezení jako profesionalismů.

Početnou skupinu složenin s komponentem *auto-* (ve významu 1) vytvářejí výrazy, u nichž je zřetelná motivace víceslovným pojmenováním. První člen je v nich vlastně zkrácené adjektivum, kompozita tak vznikla na pozadí spojení adjektiva *automobilový* a příslušného substantiva, např. slangové výrazy *autoprůmysl* (*automobilový průmysl*), podobně *autodoprava*, *autonehoda*, *autoneštěstí*, *autopark*, *autoprovoz*, *autosoučástka*. V uvedených případech se z hlediska sémanticko-syntaktického vztahu jedná o atributivní determinaci. U některých výrazů dochází k přehodnocování významu druhých slovtvorných základů. S tím souvisí i jiná významová motivace, která pozměňuje charakter sémanticko-syntaktického vztahu mezi jednotlivými členy složeniny, např. *autodoprava* („automobilová doprava“ i „doprava automobilem, automobily“).

Složeniny typu substantivum + substantivum, kdy první člen je při výkladu významové motivace neshodným přívlastkem v podobě nevazebného a bezpředložkového spojení, vytvářejí rovněž početnou skupinu atributivních determinativ, např. slangové a profesní výrazy *autooděrky*, *autopodvozek*, *autopříslušenství*, *autosklápěčka*, *autostřecha*, *autozámečnictví*, *autoznačka* a rovněž i některé názvy novinových rubrik *autodotazy*, *autonovinky*, *autosoutěž*. Především se jedná o pojmenování, která označují jevy nebo předměty na povrchu automobilu, případně bez přesné lokalizace. Dále se za atributivní determinativa považují taková kompozita, v nichž je jejich druhý slovotvorný základ název místa, např. *autooprava* (tj. „dílna, kde se provádí opravy automobilů“). Chápeme-li složeninu *autooprava* jako název dějový, lze jí však považovat spíše za vazebné determinativum. Atributivními determinativy jsou i profesní či slangové výrazy *autodílna*, *autodům*, *autoprodejna*, *autopůjčovna*, *autosprávkárna*, *autoškola*, *autoučiliště*, *autoumývárna*, *autovýstavka*.

U další skupiny kompozit je první slovotvorný základ ve funkci okolnostního určení druhého základu. Tato okolnostní určení lze ještě dále významově specifikovat na určení prostředku děje a na určení místa a určení účelu užití druhého slovotvorného základu. Jedná se o atributivní determinativa s významem určení prostředku děje, místního a účelového určení. První slovotvorný základ označuje prostředek, kterým se uskutečňuje činnost vyjádřená druhým slovotvorným základem. K této skupině náleží profesní či slangová kompozita, např. *autoprojižd'ka* („projížd'ka autem“), *autovýlet*. S místním, event. účelovým určením lze počítat u profesních a slangových výrazů *autochladič*, *autoválec*, *autoložisko*, *autopřijímač*, *autohodiny*, *autocívka*, *auto(rádio)přehrávač*, *autolednice*, *autozesilovač*. Účelový význam převažuje u hovorových, profesních a slangových výrazů *autoboty*, *autobotička*, *autočepička*, *autodoplňky*, *autoduše*, *autoklíče*, *autolano*, *autolékárnička*, *autonabíječka*, *autonájezd*, *autoplachta*, *autoplášť*, *autoplošina*, *autopodložka*, *autopotahy*, *autopotřeby*, *autopřehoz*, *autopřívěš*, *autosedačka*, *autoskla*, *autostěrače*, *autovýfuk*, *autozahrádka*, *autopřívodce* (příručka), *autopříloha* (rubrika), *autovjezd*, *autozámek*, *autozapalovač*, *autozrcátko*, *autožárovka*.

K vazebným determinativům patří ta pojmenování, u nichž je mezi jednotlivými slovotvornými základy složenin vztah vazebný. První člen plní tedy (při výkladu významové motivace příslušného kompozita) funkci předmětu členu druhého. Vazebný

vztah mezi prvním a druhým slovtvorným základem kompozita se objevuje zejména v případech, kdy je druhý člen jméno dějové. Při výkladu významové motivace vyžaduje druhý člen vazbu (pád) druhého substantiva, např. *autozkouška* („zkouška automobilu“), podobně *autoopravna* i *autooprava*, *autovýroba*. U některých kompozit s druhým členem v podobě dějového jména dochází k oslabování dějového významu a ke změně na význam výsledku děje, srov. slangové či profesní výrazy *autočalounění*, *autokování*, *automazání*, *autopolštářování*, *autosklení*, *autotěsnění* (první člen může být vykládán nejen jako předmět, ale i jako přívlastek).

Vztah vazebné determinace se objevuje i u kompozit, jejichž druhým členem je jméno činitelské, např. slangové výrazy *autodopravce*, *autoprodejce*, *autorádce*, *autořidič*, *autosvářeč* (název novinové rubriky). Podobnou významovou strukturu mají i pojmenování s činitelským jménem neživotným, srov. slangové výrazy *autonabíječ*, *autonosič*, *autozapalovač*, *autozvedák* a rovněž i pojmenování s druhým slovtvorným základem dějovým, např. *autoodtah*.

Za koordinativní kompozita můžeme označit především profesní a slangové výrazy *autodrtič*, *autojeřáb*, *autodomíhávač*, *automíchač*, *autorypadlo*, *autovlak*, *autovrtulník*. Oba členy jsou významově rovnocenné. Z hlediska sémanticko-syntaktického lze uvažovat v uvedených případech i o determinačním rozvíjení druhého členu členem prvním. Někdy se tato kompozita chápou i jako atributivní determinativa.

Člen *auto-* (ve významu „automobil, automobilový“) je velmi produktivní. Další hybridní složeniny tohoto typu neustále vznikají a pronikají do spisovného jazyka.

Poznámky:

¹⁾ Excerpovány byly: *Mladá fronta Dnes* a *Právo* v letech 2001-2002, časopisy *Autohandl* 2000 – č. 10, *Autohit* 2000 - č. 15, *Automobil* 2000 – č- 7, *AutoProfi* – červenec 2000

²⁾ Za hybridní kompozita považujeme zde všechny výrazy, které mají vedle prvního členu *auto-* druhý člen původu domácího, resp. je tento druhý člen zdomácnělý. Protože by se však mohlo jednat o kritérium velmi subjektivní, opíráme se při stanovení stupně cizosti, resp. zdomácnělosti o reprezentativní lexikografickou příručku *Akademický slovník cizích slov* /viz *Literatura*). Ty slovtvorné základy, které slovník uvádí (a tudíž je považuje za cizí), nevytvářejí tedy ve spojení se členem *auto-* hybridní kompozitum. Uvádíme proto jen takové složeniny, jejichž druhé slovtvorné základy nejsou obsaženy v korpusu tohoto slovníku. Za kompozita považujeme výrazy, které vznikly skládáním, nikoli tedy i slova odvozená od jiných slov složených.

Literatura:

- Akademický slovník cizích slov A – Ž*. Praha, Academia 1995.
- Bosák, J.: *Profesionalizmy: produktívne v komunikácii, nerešpektované v lexicografii*. In: *Lexicographia 99* (sborník na počest K. Buzássyové). Bratislava, Veda 2001.
- Bozděchová, I.: *Tvoření slov skládáním*. Praha, ISV 1996.
- Daneš, Fr.: *Situace a celkový stav dnešní češtiny*. In: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha, Academia 1997, s. 12-24.
- Haller, J.: *Obchodní čeština*. NŘ 14, 1930, s. 189-196.
- Haller, J.: *Návštěvou u novin*. NŘ 18, 1934, s. 190-195.
- Haller, J.: *Poznámky k PSJČ*. NŘ 19, 1935, s. 108-112.
- Jelínek, M.: *Puristické tažení proti kompozitům*. In: *Slovo* (časopis Katedry bohemistiky PdF MU Brno), Brno 1997, č. 4, s. 8-17.
- Martincová, O. – Savický, N.: *Hybridní slova a některé obecné otázky neologie*. SaS 48, 1987, s. 124-139.
- Martincová, O. a kol.: *Nová slova v češtině* (slovník neologizmů). Praha, Academia 1998.
- Mejstřík, V.: *Tzv. hybridní složeniny a jejich stylová platnost*. NŘ 48, 1965, s. 1-15.
- Mitter, P.: *Počátek a konec některých formálních prostředků hybridních substantivních kompozit*. In: *Počátek a konec v jazyce a literatuře – Acta Universitatis Purkynianae, Ústí nad Labem 2001*, s. 77-79.
- Mluvnice češtiny (1)*. Praha, Academia 1986.
- Naše řeč* – ročníky 15 (1931), 16 (1932).
- Příruční slovník jazyka českého*. Praha 1935-1957.
- Rejzek, J.: *Český etymologický slovník*. Praha, Leda 2001.
- Slovník spisovné češtiny (pro školu a veřejnost)*. 1. i 2. vyd., Praha Academia 1978, 1994.
- Sochová, Z. - Poštolková, B.: *Co v slovnících nenajdete*. Praha, H&H 1994.
- Slovník spisovného jazyka českého*. 2. vyd. Praha, Academia 1989 (obsahuje i 1. vydání).
- Universum 1-10. Všeobecná encyklopedie*. Praha, Odeon 2000-2001.
- Váša, P. – Trávníček, F.: *Slovník jazyka českého*. 1. vyd. a 4. přeprac. Vyd. Praha, 1937 a 1952.

II. EDICE A DOKUMENTY

Lokální patriotismus v severozápadních Čechách

Jan Kvapil

Literatura raného novověku, konkrétněji období barokního, se tak jako i díla z jiných období vyznačovala určitou svázaností s regionem, v němž vznikala, popř. kterému byla věnována. Velice důležitou roli v tomto smyslu sehrál i původ autorů, takže se u některých z nich zvláště na území severozápadních Čech setkáváme s výrazným vztahem ke svému rodišti. Fenomény jako barokní univerzalismus, zemský patriotismus nebo nacionalismus se již dávno staly předmětem zájmu literárních a kulturních historiků, především v souvislosti s působením jezuitů (kupř. osobnost Bohuslava Balbína). Opomíjeným fenoménem oproti patriotismu zemskému však dosud zůstává patriotismus lokální.

Lokální patriotismus třeba hledat již v období renesance a humanismu, kdy velké oblíbenosti dosáhly zvláště latinské topografie – humanistické popisy měst, krajů, šlechtických sídel a panství, přičemž v českých zemích převažovaly popisy měst, které často nabývaly oslavného rázu. Zřejmě to souvisí s vůdčí kulturní pozicí předbělohorského měšťanstva. Situace se z větší části mění během třicetileté války a po ní, protože znamenala úpadek měst a současně počátek velké rekatolizační akce. Na to se váže i změna priorit a témat. Topografie jako takové z tištěné literatury nemizí, pouze mění předmět svého zájmu a způsob zpracování. Především postupně mizí latina, která je nahrazována oběma zemskými jazyky, tj. češtinou a němčinou. Většina takovýchto děl se věnuje náboženským cílům, především hojným poutním (hlavně mariánským) místům, jež vznikala v průběhu 17. a 18. století na mnoha místech Čech i Moravy. Obsah takovýchto poutních knížek lze rozdělit do několika obvykle se vyskytujících částí. Po historickém pojednání a popisu poutního místa většinou následuje i historické pojednání a popis vlastního objektu uctívání – v tomto případě se jedná o některý zázračný obraz či sochu. Další částí je buď chronologicky nebo věcně řazený soupis zázraků, které byly způsobeny tím kterým kultovním předmětem. Na konec jsou většinou zařazeny modlitby, pobožnosti, někdy i písně, spjaté s konkrétním poutním místem. Většinu těchto spisů lze zahrnout pod souhrnný pojem *poutní knížka*

(*Wallfahrtsbuch*), zahrnující v sobě širokou škálu děl od historicky precizních popisů z pera Bohuslava Balbína (Diva Vartensis, Diva Turzanensis, Diva Montis Sancti), který je psal ještě latinsky (ač se některé v brzkou dobu dočkaly překladů do němčiny, popř. češtiny), po tisky v podobě kancionálů nebo modlitebních knih, v nichž je část historická a popisná podstatně zredukována ve prospěch popisů zázraků, modliteb a pobožností nebo písní. Díla, z nichž jsou v této publikaci citovány ukázky (Proche a Miller), se svým pojetím a kvalitou zpracování blíží balbínovskému vzoru. Klasické topografie věku předešlého, týkající se měst a jiných pamětihodných míst, se však udržují i nadále, za všechny může být jmenován popis berounského kraje a města Berouna z pera Bohuslava Balbína z poutní knihy Diva Montis Sancti. Za jistý ohlas této tradice je možné považovat i Paměti Kutnohorské jezuity Jana Kořínka či soubor oslavných kázání na město Plzeň. Během barokního období v podstatě nemění svoji podobu knihy o lázeňských místech, jako byly Františkovy Lázně, Karlovy Vary nebo Teplice.

Centrem barokního lokálního patriotismu v severozápadních Čechách se stal na počátku 18. století cisterciácký klášter v Oseku. V roce 1717 vycházejí dvě díla z per dvou spolubratřů, která se velmi zajímavým způsobem vyjadřují k otázce barokního patriotismu. V obou případech se tak děje v hávu mariánského kultu, tolik typického právě pro barokní období. Ve spisu Mariánský atlas* osecký cisterciák Augustinus Sartorius užívá pro svůj rodný kraj názvu *mariánská země*, přičemž jeho užití odůvodňuje právě neobvykle hustou sítí mariánských poutních kostelů, která se poměrně přesně kryje s velmi zdevastovaným územím severočeské hnědouhelné pánve. V témže roce pronesl jeho spolubratr Maurus Junger v mosteckém klášteře kajících panen magdalenitek kázání, v němž oslavuje své rodné *sousedstvo*, přičemž pro něj užívá názvu *mariánský ráj*. Tento mariánský ráj vymezuje mariánskými poutními místy Bohosudov, Mariánské Radčice, Horní Jiřetín a Zahražany u Mostu. Nezezajímavý je původ autorů – Augustinus Sartorius pocházel z Hrobu u Oseka, tedy přímo ze srdce regionu, zatímco Maurus Junger se narodil v Broumově. Jeden je zdejší rodákem,

* Jedná se o zkrácený překlad spisu Atlas Marianus bavorského jezuity Wilhelma Gumpfenberga, který však Sartorius rozšířil o příležitostné básně a některá další poutní místa, především v Čechách a zvláště v Podkrušnohoří.

druhý pochází z druhého konce země. Přesto oba vyjadřují ve svém díle podobné okouzlení a lásku ke kraji, v němž strávili větší část svého života.

Pro srovnání je zde uvedena i ukázka z díla Jana Millera o Bolestné Matce boží Bohosudovské, v němž lze číst pouze obvyklé formulace o kráse kraje bez výraznějšího citového náboje. Je třeba podotknout, že se Miller narodil v kladském Wilmsdorfu a v bohosudovské jezuitské rezidenci pobyl přibližně dva roky. Navíc jezuité byli vzhledem k častým změnám pobytů v navazování niternějšího vztahu k určitému regionu ve svízelnější pozici.

Obdobnou svázanost s krajem je možné vycítit i u benediktina Veremunda Proche, rodáka z České Lípy. Proche vydal během svého života dvě díla o Madonně Montserratské, jejíž kopie byla přechovávána a uctívána na Bezdězu. Hrad Bezděz v letech 1661 – 78 znovuosídlili španělští benediktini z pražského Emauzského kláštera, kteří zde zřídili převorství. K Madonně Montserratské byly pořádány poutě s širokého okolí, tudíž také z České Lípy. Tyto poutě zřejmě zanechaly v mladém zbožném Veremundovi silné stopy, takže později vstoupil do benediktinského řádu a na sklonku života se zde dokonce stal převorem. Jistý posun lze vystopovat i v obsazích a formě zpracování obou jeho spisů. V prvním, vydaném v roce 1722, zabírá více než polovinu tisku historické pojednání o mateřském klášteře Mont Serrat ve Španělsku, svatém Benediktovi a jeho řádu. V druhém zpracování z roku 1743 již věnoval většinu své pozornosti Bezdězu a zvláště působivým popisům místa a přírody. Veremund Proche v tomto vydání projevil nebyvalou sečtělou a znalostí jak historie, tak přírodních věd, což ve spojení s neobyčejnou vnímavostí pro krásy přírody zplodilo jedno z nejzajímavějších děl poutní literatury. Koneckonců španělští benediktini měli k přírodě velmi blízký vztah, protože byli řádem poustevnickým.

V následující textové příloze se nachází několik textů, na kterých je doloženo výše zmíněný vztah k lokalitě. Augustinus Sartorius je zde zastoupen pouze krátkým textem, neboť podstatné již bylo publikováno Ústeckém sborníku historickém (viz ve výběru z literatury). Ve všech příkladech se jedná o překlady autora tohoto příspěvku z němčiny do českého jazyka.

O autorech:

Augustinus Sartorius (Schneider) se narodil 1663 v Hrobu u Oseka. Do oseckého kláštera řádu cisterciáckého vstoupil 2. listopadu 1677, profesi složil 28. října 1678, v letech 1688 – 90 studoval na pražském arcibiskupském semináři. Primici měl 22. října 1690. 20. dubna 1701 byl jmenován veřejným notářem. V roce 1711 se stal administrátorem poutního kostela v Mariánských Radčicích, jímž zůstal až do 31. října roku 1723, kdy zemřel. Spíše než jako horlivý mnich je však znám jako historik a spisovatel. Psal především latinsky, zčásti i německy. Jeho nejznámější prací jsou dějiny cisterciáckého řádu Cistercium bis-tertium (Praha 1700), které následně ve zkrácené formě přeložil do němčiny (Verteutschtes Cistercium, Praha 1708), a společně s Eustachem Jauckem vypracované dvanáctidílné kompendium z Baroniových Annálů – církevní kroniky Caesara Baronia a Odorica Raynaldiho (1718-1723).

Maurus Junger se narodil kolem roku 1686 v Broumově, profesi složil 26. prosince 1706, primici měl 20. srpna 1715. Nejdříve zastával funkci kaplana v klášteře cisterciáček Marienstern v Horní Lužici a Vysočanech, později byl farářem ve Starém Oseku a Jeníkově. Zemřel 2. srpna roku 1748.

Johannes Miller se narodil 8. září 1650 v kladském Wilmsdorfu, v roce 1669 vstoupil v Olomouci do tovaryšstva Ježíšova. Během svého života pobyl ve většině kolejí české řádové provincie, v letech 1692 – 1693 působil v bohosudovské rezidenci (15. října 1692 – 13. února 1693 byl superiorem). Od 25. listopadu 1703 do 26. prosince 1707 byl dokonce provinciálem české řádové provincie. Zemřel 21. září 1723 v liběšické rezidenci. Věnoval se především historií české řádové provincie, vydal mj. i pojednání o Panně Marii Kladské a Bohosudovské.

Veremund (Tobias) Proche se narodil 24. ledna 1694 v České Lípě. 2. října 1714 složil profesi v pražském emauzském klášteře španělských benediktinů, 21. května 1720 měl primici. Od 23. dubna 1725 do 20. října 1727 putoval do štýrského poutního místa Maria Zell. V letech 1740 – 1748 byl převorem na Bezdězu, kde také 31. května 1748 zemřel. Během svého života byl řádovým kronikářem.

AUGUSTINUS SARTORIUS:

Mariánský atlas aneb Popsání mariánských milostných obrazů v celém křesťanském světě, jež bylo co možná nejstručněji přeloženo do němčiny z velkého latinského díla pátera Vilhelma Gumpenberga z tovaryšstva Ježíšova, mnohými dalšími zázračnými obrazy rozšířeno, mariánskou poezií proloženo a zvláštním pořádkem podle zemí, měst a míst srovnáno. Autor páter Augustin Sartorius, osecký cisterciák, v Mariánských Radčicích administrátor a apoštolský notář. Vytisknuto v Praze léta 1717 u Barbory Františky Beringerové skrze Jana Jiřího Behra.

Poznámka o mariánských obrazech v okolí a sousedství Mariánských Radčic:

Celé toto okolí chová obzvlášť milou pobožnost k nejpožehnanější Matce, a protože tento okrsek je současně předsunutou zdí a hradem proti hraničícímu luteránství v Míšni, tak disponuje takřka tolika pevnými hradbami, kolik má milostných míst, kteréžto jsou: Panna Marie v Bohosudově pod Krupkou, v Mariánských Radčicích, v Horním Jiřetíně, v Zahražanech u Mostu, v Chomutově, v Květnově, v Údlicích a v Březně [u Chomutova]. K nim se ještě přidávají některé nové mariánské pobožnosti, totiž, vedle početného bratrstva Panna Marie, Bolestná Matka v městském kostele v Jirkově, která je uctívána děkovnými a prosebnými oběťmi. Panna Marie, rovněž Bolestná, je v královském krajském městě Žatci, k níž horlivý lid přináší sliby a oběti. Dále je Panna Marie v Bečově [u Mostu] na bílinském panství Lobkoviců, kde na hlavní svátek Neposkvrněného početí je zaznamenáván značný příliv mariánských ctitelů. K Panně Marii Pomocné ve Vintířově [u Kadaně] putují mnohá procesí. Panna Marie v Kopicích, která přináší městu Most, je rovněž obzvlášť uctívána. Poněvadž nejdobrotivější Matka Ježíšova ne nadarmo přijímá od svých nejdražších dětí nejdrobnější povzdechy či nejmenší projevy úcty a všechno bohatě odměňuje, tak lze doufat, že jednou doba přinese růže, a proto se horliví ctitelé snaží nejlaskavější Matku milostnou pohnout k mateřské odplatě, a proto se mnohé milostné obrazy právě takovým způsobem staly zázračnými. Takto potom má tato na tři, čtyři až pět milí rozlehlá krajina to štěstí, že ji lze podle těchto četných mariánských obrazů docela nazývat mariánskou. A mohu též dobře připojit prastarou sochu Matky Boží v mém profesním domě, oseckém klášteře, které lid věru ne nadarmo obětuje a ji uctívá.

MAURUS JUNGER:

Starobylá a znovu zmlazená Sára, to jest: nejpožehnanější, před, během i po narození vždy neposkvrněná Panna a Matka boží Marie, představená 2. července léta 1716 o Jejím hlavním a titulárním svátku Navštívení Panny Marie při lidnatém shromáždění všem mariánským poutníkům oseckým cisterciákem, otcem Maurem Jungerem v Její jedné z nejstarších a v Čechách nejprvnějších soch, před čtyřmi sty a více lety opět znovu zmlazené, milosti plné a zázračné, nacházející se v Zahražanech a patřící ctihodným pannám magdalenitkám z královského města Most, jakožto vycházející Jitřenka zdejšímu drahému sousedstvu a celé české zemi, jež kdysi ještě spala v temné noci pohanstva. Vytištěno v roce 1717 na Starém Městě Pražském u Wolfganga Wickharta, arcibiskupského a zemského knihtiskaře v Království českém.

Exurgens Maria. Luc. 1. v. 39.

Marie povstala.

Blažené sousedstvo! Moudrá umělkyně, laskavá příroda tě tak překrásně vyzdobila, že tě již Balbín dávno velebil jako ráj: *Litoměřicko*, říká, *se po pravdě nazývá českým rájem*.¹ Inu větším dílem se nacházíš v jeho lůně a své matce se nejlépe podobáš, že tě Balbín spolu s ní nazývá rájem, a právem, neboť toto tvé nejušlechtilejší území je zároveň nejkrásnější potěcha očí.

Proto jseš korunováno oním *předvídačem počasí*, nejvyšší horou Čech, o níž Balbín říká: *Tento český Sinaj – Milešovka – musí sám uznat, že široko daleko v jeho dohledu nelze nalézt krásnější krajinu.*

Avšak přes to všechno tě nejkrásněji vyzdobila Marie, neboť se do tvé země natolik zamilovala, že si ji vyvolila za své sídlo radosti, a abys bylo vpravdě vzorové, obveseluje tě čistou mateřskou rosou milosti a nad to z tebe vytváří dokonalý mariánský ráj. Vždyť stejně jak nám v ráji pramení čtyři hlavní toky, které jej svojí vláhou k nejlepší plodnosti oživují, tak také Marie tobě, ó drahé sousedstvo, nechává na čtyřech místech pramenit své mateřské řeky milosti, kterými tě jakožto milý ráj čistou útěchou z nebes k nevyšší plodnosti těla i duše nesmírně svláží a občerstvuje.

Zdá se, že si tě Bůh obzvláště vyvolil k mariánskému Novému světu, který Marie, *Paní světa*, jakoby ze všech čtyř světových stran – východu, jihu, západu i severu – svými paprsky milosti obzvláště osvěcuje a podivně ovládá.

A právě na tebe, ano na tebe, ó drahá krajino! zřejmě také již tehdy myslil onen *běloskvoucí a červený*,² z tisíců vyvolený poklad z Marie pocházející, když svoji milovanou nevěstu v tak znamenitě překrásném lesku tobě v duchu určil a pln radosti zcela užaslý ji následujícími čtyřmi ctnostnými tituly oslovil: *Kdo je ta, jež jak Jitřenka shlíží, krásná jako Luna, čistá jako žhoucí Slunce, strašná jako vojsko pod praporci?*³

Ano, ano, můj nejdražší ženichu, dobře se to shoduje, tajemství je již vysvětleno, zeptám se nyní ještě jednou, ptám se jen: *Kdo je ta, jež jak Jitřenka shlíží?* Odpověď ti dává samo dnešní evangelium: *Marie se vydala*. Marie je tato Aurora, vycházející Jitřenka. Neříkám to já, toto tak vykládá svaté slovo boží, dnešní evangelium: *Marie povstala a spěchala do hor*.⁴ ”Marie povstala” přece znamená, že vyšla Jitřenka a spěchala svými paprsky milosti přes hory.

Ovšemže přechází milá Jitřenka přes hory, když z dálky přes vysoké vrchy nížině k největší radosti ukazuje nachový ruměncem svých krásných tváří. Ó, co může být rozkošnější a krásnější, než

*když ráno Jitřenka svým zrakem zlatým shlíží,
na klenbu nebeskou pak potichu se vplíží,
když bílou rosou z perel též její zlaté vlasy
list s travou pěkně skrání, i luhu dodá krásy,
když bílou rukou stříbrnou
sype květy krajinou
a dolů z hvězdných drah
se směje na náš práh?*

Tady, tady je všech milá utěšitelka, opravová buditelka ducha, radost celého světa.

A je nám tedy Marie, naše milosti plná Matka, ve svém vyvoleném zdejším kraji touto nanejvýš rozradostňující Jitřenkou? Ó, blažené jsou vrchy a údolí, pole a lesy, města a vesnice, pro něž tato mariánská Jitřenka denně vždy k službě připravena vychází.

Hleď, ó božský ženichu, a raduj se! Tvá milovaná nevěsta Marie v tomto krásném kraji v nádheře povstala a *jak Jitřenka shlíží*. Kde? Tady, tady, v **Zahražanech**. V **Horním Jiřetíně** je *krásná jako Luna*, v **Mariánské Radčici** je *čistá jako žhoucí Slunce* a v **Bohosudově u Krupky** je *strašná jako vojsko pod praporci*. Jak to?

Krásná Jitřenka není nikdy sama, nýbrž pokaždé nám přináší kýžené denní světlo, milé Slunce. Kdo je ale toto Slunce, to krásné denní světlo, které nám přináší Marie? Je to to samé světlo, které o sobě říká: *Já jsem světlo světa*.⁵ A toto krásné světlo, toto milé Slunce, nesla kdysi uzavřené ve svém panenském těle přes hory za Alžbětou,⁶ zde ale na tomto milostném místě laská a objímá svými mateřskými pažemi právě tento požehnaný plod těla svého, Ježíše, který nám je pro svůj něžný dětský věk *vycházející Slunce*.⁷ A od tohoto Slunce východu je nám panenská Matka zde v **Zahražanech** *vycházející Jitřenka*.

V **Horním Jiřetíně**, na **Bílém písku**, tam je ona krásná *běloskvoucí Luna*,⁸ jež o půlnoci září. V **Mariánské Radčici** stojí bolesti plná přímo pod křížem, jelikož její syn Ježíš, *Slunce spravedlnosti*, byl ukřižován o šesté hodině ranní, to jest podle našeho německého času o dvanácté hodině, v poledne, a lidskou nespravedlností na kříži zhasl. Proto tam může být, jako matka tohoto Slunce, právem nazývána prudce hořící polední Slunce plné lásky a bolesti. V **Krupce**, ano tam, tam je večer, západ Slunce, kde Slunce Ježíš již zesnul, s kříže snesen byl a jako Slunce zapadl. Tam je Marie vyzbrojena pažemi a hrudí, totiž v jejím mateřském klíně spočívajícím mrtvým tělem Ježíšovým, o němž se říká: *zvítězil lev z pokolení Judova*.⁹ A od tohoto hrdinného a silného lva je též ona strašlivá, neboť *tisíc na ní zavěšeno štítů*.¹⁰ Tisíce pamětních a děkovných štítů *ex voto* u ní visí, takže je *strašná jako vojsko pod praporci*.

Ej, jak jinak, božský Ženichu! jak jinak to má být? Marie je tvá *přítelkyně*, tvá *holubice*, tvá *kráska*, tvá *sestra*, tvá *nevěsta*,¹¹ která tvé srdce zraňuje, která tuto vzácnou krajinu na čtyřech zmíněných místech svojí slávou a vznešeností naplňuje, ona překrásná, které ses kdysi zeptal: *Kdo je ta, jež jak Jitřenka shlíží, krásná jako Luna, čistá jako žhoucí Slunce, strašná jako vojsko pod praporci?*

Tak to je, ty, ty blažené sousedstvo, ty jsi zkrátka ona krásná krajina, kterou božský ženich již tehdy v duchu přehlédl. Ty jsi onen vyvolený mariánský ráj. Ty jsi onen malý mariánský Nový svět, který Marie ve svém rozkošném kraji od východní, polední, večerní a půlnoční strany mateřskými paprsky milosti tak nádherně osvětluje a ozařuje.

Možná se to ale některému pánu astronomovi nebude líbit, možná se tomu vysměje, že proti přirozenému běhu slunce chce razit nový systém. Tolik to ale neznamená, neboť milé slunce vychází a zachází tam, kde chce, jih i sever jsou tam, kde byly vždycky, Marie, vládkyně oblohy, královna nebe i země se neváže na běh slunce a svůj trůn si volí a zázraky a milosti nám prokazuje též tam, kde ona sama chce. A sice zde, zde na trůnu milosti v Zahražanech je zkrátka jednou pro vždy Aurora, *vycházející Jitřenka*. Toto jsem chtěl k větší cti Boha a Marie dle mé maličkosti vyložit.

JOHANNES MILLER:

Historia Mariascheinensis, to jest obšírná zpráva o prastaré a zázračné pietě bolestné Matky boží Marie, která je již několik století vystavena k veřejnému uctívání v kostele Panny Marie v Bohosudově nedaleko Krupky v Království českém a která je velmi proslavena mnohými zázraky a milostmi. Sepsáno otcem z tovaryšstva Ježíšova, Janem Millerem, v roce 1710. Vytisknuto v roce 1769 Václavem Ondřejem Fuhrem v královském městě Most.

O povaze místa a kraje, které si Bůh vybral ke cti své milé Matky

Před mnohými lety stál tento milostný obraz uprostřed křovisek jako v nějaké pustině, a proto ne neprávem bylo toto místo nazýváno „Marie v nouzi“, „bolestná Matka v nouzi“ atd. Časem ale bylo všechno kolem vymýceno, takže dneska toto milostné místo s příslušejícími budovami stojí ve volných, otevřených polích.

Jinak ačkoliv toto mariánské místo na severní straně přímo přiléhá na vysoké pohoří, které odděluje Království české od Míšně, přece se v celém okolí nenachází nic divokého, nic nepřátelského, nýbrž díky krásným okolo ležícím vinohradům a

zahradám, úrodným polím, zeleným luhům a lukám, líbezným potůčkům, mnohým zdravým pramenům a dalším mnohem více ke vší radosti a půvabu rozmanitě okrášlena.

Polárka se vypíná nad tímto místem na 50. stupni a 31. minutě. Tři hodiny na východ odtud leží královské město Ústí a řeka Labe, hodinu přibližně jižním směrem leží Teplice a horké lázně, vedle nichž se nachází zámek Doubravská hora neboli Teplický hrad. Západním směrem leží na tři hodiny vzdálený Duchcov, na pět hodin Most a na osm hodin Chomutov. Šest mílí na sever pak leží kurfiřtské hlavní a rezidenční město Drážďany. Tolik tedy o tomto kraji.

VEREMUNDUS PROCHE:

Mariáská hora zázraků a milostí, to jest: Popsání původu nejpožehnanější Panny a Matky boží, Marie Montserratské, jejíž obraz je nábožně uctíván v Království českém na hoře Bezík, v němž je podána zpráva o tom, jak se tento mariánský obraz na horu Bezík dostal, a též k užítku a tužbám mariánských milovníků o počátcích řádu svatého otce a patriarchy Benedikta, jehož duchovní tuto horu vlastní a provozují. Sepsáno otcem Veremundem Proche, členem řádu svatého Benedikta z královského kláštera Panny Marie Montserratské, obvykle zvaného Emauzský, na Novém Městě Pražském, v současnosti tamním profesorem filosofie a supprioriem. Vytiskeno v Praze u Karla Josefa Jeřábka v roce 1722.

O půvabu hory Bezík a jejím položení

Čím je místo líbeznější, tím je i příjemnější a pohodlnější k větší zbožnosti, jakou se též může pochlubit hora Bezík, jež leží sedm mílí na sever od královského hlavního města Prahy v mladoboleslavském kraji, v němž se nachází nejvíce ptáků, pročez tento kraj je symbolizován ptáčníkem. Hrot mého pera není dostatečně špičatý, aby dokázal popsat půvab této mariánské hory, neboť šplhá do velké a znamenité výšky, z níž se lidské oči mohou pokochat pohledem na mnohá okolní města, trhoviště a vesnice, totiž na Českou Lípu, Mladou Boleslav, Doksy, Bělou pod Bezdězem, Kuřivody, Mnichovo Hradiště a jiná místa, dokonce též za jasného a zářivého dne lze zahlédnout část královského města Prahy. Skrz pozorování toho, jak Bůh tato všechna sídla udržuje a krásí, se služebník boží k větší lásce Boha zapaluje, jak napsal apoštol

Pavel Římanům nebo jak poznal sám Cicero: *Pozorováním přírody budeme povýšeni, a tudíž pomysleme na věci nebeské, zavrhněme vše pozemské.* Tato hora je kol dokola zdobena krásnými lesy, jimiž je obveselována mysl, neb kde jinde hledat ukrácení chvíle než v lesích, v nichž našli obveselení největší monarchové a potentáti, neboť tady lze spatřit poskakujícího jelena s pyšnými parohy, tady se ukáže krásná laň, tady si hraje prasnice se svými selátkami, tady pobíhají malé veveričky, tady zase ptáci lidské srdce potěšují líbezným zpěvem, jak básník zpívá:

*Prima resurgenti gratatur acedula soli,
Hinc fringilla suos, ibi spirat alauda susurros
Nec minus & merulae revolubile guttur acutum,
Turbinat accentu[m], tremulamq; reciprocata[m].*

Takže jak Catullus píše ve své 69. elegii, že *sladkostí je mdlému pocestnému.* Že v lesích a horách se nacházejí velké rozkoše uznat z toho, co lze vyčíst z Šalamounovy Písně písní, v níž se nebeský ženich raduje se svojí nevěstou: *Hle, říká nevěsta, právě přichází, hory přeskakuje, přenáší se přes pahorky. Gazele se podobá můj milý nebo kolouškovi.*¹² A opět říká ženich ke své nevěstě: *Holubičko moje v rozsedlinách skály, v úkrytu nad strží, dopřej mi zahlédnout tvou tvář.*¹³ Na otázku, proč ale srovnává nevěsta svého milého s gazelou a kolouškem, nám odpovídá medotekoucí učitel [svatý Bernard], že gazela je nejrychlejší zvíře s nejbystřejším zrakem.¹⁴ Tak také je nebeský ženich zapálen vroucí láskou, aby spěchal za svou nevěstou. Spěchej též, ó křesťanská duše, do lesů, abys byla účastna této velké lásky. Když slyšíš rozmluvu mezi ženichem a nevěstou, proč neobveselíš se též touto sladkostí a líbezností. A toto všechno lze nalézt v lesích a horách. Jak by se potom nemohla hora Bezík vychloubat a pyšnit se všemi svými obyvateli, když je obklopena takovou sladkostí? Navíc její půvab zvyšuje osamocenosť, neboť leží docela sama, v úplné pustině. Co je však znamenitější než pustina?

Pustina je *pouští mariánskou*, neb Marie byla stále sama, stále mlčící, a sice tak, že pouze sedmkrát promluvila, jak lze vyčíst z Evangelia. Proto šťastní jsou ti, kteří se mohou prohlásit za obyvatele nebo též návštěvníky hory Bezíku. Z tohoto tak mariánský čtenář může vyzorovat, jak vzácné místo je hora Bezík. Nechť je vůle

boží, abych byl jednou hoden osvěžit své srdce touto rozkoší a být na tomto radostném místě ponížným mariánským slouhou.

VEREMUNDUS PROCHE:

Historické popsání mariánské hory Bezdězu v Království českém v mladoboleslavském kraji jak o prastarých, tak i dnešních časech. O jejím původu, stavbě, obyvatelích a jiných zajímavostech ke cti nejpožehnanější Panny a Matky Boží Marie, která si tam vyvolila své sídlo a své milosti rozděljuje. Na útěchu všem věrným mariánským ctitelům z původních knih, kronik a rukopisů sestaveno v roce 1741 páterem Veremndem Proche, členem benediktinského kláštera nejblahoslavenější Panny Marie Montserratské na královském Novém Městě Pražském, obvykle Emauzském zvaném, bývalým profesorem teologie, nyní ale na zmíněné hoře převorem. Vytiskeno v roce 1743 v Praze u Jana Julia Jeřábka.

O okolí a výšce hory Bezděz

Původ názvu Bezděz není znám, ani o tom nepíše žádní spisovatelé, dokonce i název této hory se píše různými způsoby, třebaže všechny cosi naznačují. Jedni píší *Bezdiez*, druzí *Boesig*, někteří zase *Bezdiezy*, ve Zlaté bule, kterou vydal český král a císař Karel IV., je v 6. rubrice tato hora zvána *Bezdeiz*, v některých rukopisech, jak dokazuje Balbín, se čte *Bezgesy*. V jedné knize¹⁵ se píše *Bezdiez*, jiní píší krátce *Böβig*, obyvatelé tohoto kraje ji německy nazývají *Berg* nebo *Schloß Bösig*, česky se ale říkává *na Bezdězi*, někteří též *na Bezíku*.

Co se týče krajiny okolo této hory, tak ta je příjemná a půvabná, též velikou nádherou se skvěje, neboť tato hora Bezděz vysoko přečnává nad jiné vrchy a česká pohoří na severu. Bezděz, jenž je od královského hlavního města Prahy vzdálen osm mílí, leží v mladoboleslavském kraji, přičemž od Mladé Boleslavi je vzdálen dvě míle, od města Bělá [pod Bezdězem] dobrou půl míli, severním směrem od města Doksy půl míle, od města Česká Lípa dvě dobré míle. K saské hranici je to přes městečka Mimoň a Jablonné [Gall] čtyři míle, východním směrem leží ve vzdálenosti dvou mílí Mnichovo Hradiště a jiná místa.

Tato hora je obklopena rozsáhlými a krásnými lesy, též poli, lukami, zahradami a rybníky, takže tato krajina netrpí žádným nedostatkem. Na úpatí této hory leží ves *Unter-Böhsig*, česky zvaná *Pod Bezdězi*, jež patří Jeho excelenci hraběti Arnoštu Valdštejnovi, který zde před několika lety nechal postavit velkou hospodu, aby se přicházející poutníci měli kde pohodlně ubytovat.

Co se týče výšky této hory Bezděz, mohl bych takřka s Ovidiem říci:¹⁶ *Aethereas sedes, cognataque sidera tangit. Věčné sídlo dotýká se hvězd*. Její výšku lze lehce určit z toho, že je vidět ze vzdálených míst a že za jasných dnů lze odtud dohlédnout na vzdálenost mnoha mil. Takto je možné odtud spatřit město Prahu, které je, jak již bylo řečeno, vzdáleno na osm mílí, stejně jako jako je možné z Hradčan zahlédnout tuto horu. Z jiných stran je vidět ještě z větších dálek. Aby bylo možné výšku této hory postřehnout ještě lépe, tak byla změřena, přičemž na výšku má pět tisíc geometrických stop, obvod úpatí činí patnáct tisíc stop. Před několika lety ji také změřil jeden zeměměřič a napočítal na výšku 360 pražských loktů. A díky této výšce je obzvláště kuriózní pohled z této hory v předvečer svatého Jana Křtitele, kdy se zapalují takzvané svatojánské ohně, neboť pokud se odtud shlíží do kraje, který lze přehlédnout na vzdálenost mnoha mil, tak to vypadá, jako by na zemi byly jasné hvězdy, a tím se země připodobňuje nebeské obloze.

Díky výšce této hory je podivuhodné následující podívání, ke kterému dochází jak na jaře, tak na podzim, neboť když se na zemi převalují velké mlhy, zde nahoře svítí jasné slunce, takže se zdá, jako by tato hora stála v ohromném moři, mlha se zdvíhá a klesá stejně jako mořské vlny. Ti, kteří to nikdy neviděli, se nad tím nadmíru podivují. Také proto slouží tato hora obyvatelům žijícím v okruhu několika mil jako kalendář nebo barometr (jak ukazuje dlouhá zkušenost), neboť pokud na ní mlha jakoby kouří, třebaže se dole zdá, že bude jasné počasí, tak bezpochyby přijde déšť. Jakmile je však vrcholek jasný, tak je možné doufat v krásné počasí.

Mnozí se podivují, proč jsou vrcholky hor v době, kdy má pršet, téměř pokaždé zahaleny mraky. Tito by měli vědět, že toho jedinou příčinou jsou výpary, které jakmile jsou vypuštěny z horských štěrbin, v dotyku s okolním studeným vzduchem se srážejí do hustých mraků, a tím nejsou rozfoukány studenějšími výpary, které již byly vyzdviženy do výše, a zastaví se. Tak píše Kircherus. Ještě jasněji chci toto vysvětlit

tak, že tato hora Bezděz (podobně jako jiné hory) obsahuje ve skalních žilách mnoho vody a vlhkosti, tudíž když ji slunce rozehřeje svými paprsky, tak se uvolňuje jistá vlhkost, která se poté shromažďuje kolem chladného vrcholku. Zde se z vlhkosti tvoří mraky, a jelikož tyto uvolňují ze sebe vodu, jsou mraky kolem vrcholků obecně považovány za znamení deště. Podobně je tomu v pokojových oknech, které se potí, když se v zimním období v místnosti topí. Na oknech se pak tvoří kapky, které později odkapávají na zem.

Dále se každý podivuje výšce této hory z toho důvodu, že na ní byla postavena tak znamenitá a pevná budova, o níž bude psáno v následující kapitole. A ačkoliv je tato hora tak vysoká a z opravdu tvrdého kamene, přece je na vrcholu v čisté skále vytesána studna s nejčistší a nejčerstvější vodou, jež je široká sedm loktů, hluboká devatenáct loktů, z nichž bývá až devět loktů naplněno vodou, což vystačí k obecným potřebám.

Jelikož je tato hora tak vysoká, tak zde jsou také půvabné východy a západy slunce, přičemž je odpozorováno, že Jitřenka i slunce zde vycházejí o čtvrt hodiny dříve než dole, stejně tak i slunce zde zapadá později. Ale protože hora Bezděz je velmi vysoká a také obydlená, mohl by snad někdo pochybovat o zdraví zdejšího vzduchu, nezpůsobitelného lidské přirozenosti, obzvláště z toho důvodu, že na jaře a na podzim zde jsou velké a husté mlhy a v zimě zase velké a kruté mrazy, dokonce někdy i v létě je zde tak lezavo, že mnohokrát je třeba stát uprostřed léta za psího počasí nad roztopenými kamny. Přesto však je na této hoře zdravý a náležitě dle přírody slušný vzduch, což lze usuzovat z toho, jak píší mnozí učené a zkušené mužové o tom, že na horách bývá obvykle zdravější vzduch: *Většinou to, co je výše položené, píše Balbín,¹⁷ je také zdravější, plodnější, životnější i silnější.* Proto se také říká, že *nejlepší voják pochází z drsné země.* Toto se zjevuje také na bylinách a kořincích, které jsou v horách silnější, ano i veškeré kovy z hor jsou tvrdší než ty, které se nacházejí v nížině, sám vzduch čím výše, tím lepší a subtilnější. K tomu se zde na této hoře Bezděz daří takovým způsobem, že není holá, nýbrž ozdobená rozmanitými stromy, z nichž takřka balzámová vůně posiluje lidskou přirozenost.

Popsání hory Bezděz

Tato hora není pouze kopec, nýbrž je také sama v sobě pravý hrad, jak je také jmenována českým králem a císařem Ferdinandem III. v dokumentu o založení benediktinského kláštera Panny Marie Montserratské na Novém Městě Pražském neboli v Emauzích, což bude více vysvětlit z následujícího. Hora ta je ze všech stran, ač se skládá z černo-popelavých skal, vyzdobena rozmanitými stromy a zřejmě není žádný druh, jenž obvykle roste v lesích a horách, jehož by se zde nedostávalo, neboť jak mi vyprávěli znalci těchto míst, rostou tu osiky, olše, jilmy, smrky, jedle, duby [Eiche], černé a bílé buky, lípy všeho druhu, hrušně, sosny, duby [Ferch], jívy, moruše, různé křoviny, bodláky a trny, černé třešně, jalovce a zvláště mnoho bezinek, a všechny tyto stromy a křoviska se obzvláště na podzim vybarvují do pestrých barev, což při pohledu na ně způsobuje lidskému oku obzvláštní radost. Žádný Apelles by nedokázal napodobit všechny odstíny barev na listech, tyhle jsou červené, ony bílé, některé zelené a jiné žluté, všemi barvami hrají najednou. A díky tak rozdílným druhům stromů se na této hoře i kolem ní objevují nejrůznější ptáci, kteří po ránu obzvláště obveselují lidskou mysl. Před několika lety zde byl spatřen a zastřelen nějaký zvláštní vzácný pták, byl celý žlutý s černými křídly. Někteří tvrdili, že se jedná o africkou volavku [Kaiservogel]. Dále jsou na této hoře také zvláštní jedovatá zvířata, z nichž někteří se nazývají *mloci* a jsou až píd' dlouzí, jiní ale menší, mají čtyři krátké nožičky a malou hlavičku, jsou celí černí s několika žlutými flíčky a lze je spatřit pouze v létě po dešti, kdy vylézají ze skalních škvír.

Vedle těchto kvetoucích stromů jsou ozdobou této hory i skály, vystupující na vrcholky stromů, na nichž rostou rozmanité květinčky. Tím se hora Bezděz velmi podobá hoře Mont Serrat ve španělském království katalánském, neboť se lze o ní dočíst, že je ozdobena rozmanitými jak ovocnými, tak planými stromy, ano, naše hora Bezděz je druhý Mont Serrat, neboť také jí si nejpožehnanější Panna a Matka boží Marie zvolila za své sídlo, v němž je obzvláště uctívána, což bude patrné z dalšího.

Když se stoupá na tuto horu, tak se prochází třemi velkými klenutými branami, které jsou vyzděny z kamenných kvádrů, z nichž lze poznat, že zde musela být silná pevnost, jak také naznačují doposud stojící budovy. První brána je přímo na úpatí hory, druhá stojí ani ne v polovině a třetí již na vrcholku. U ní také stojí velká válcová věž o

obvodu 24 pražských loktů, od níž vede až k horním budovám hradební zeď. U těchto bran nepochybně drženy přísné hlídky, jak je obvyklé u jiných hradů. Přímo vedle této hory Bezděz je další hora, avšak o mnoho nižší, přičemž hoře Bezděz vůbec neubírá na výhledu. Místními obyvateli je nazývána *Neuberg* a na úpatí se obě hory dotýkají. Na této hoře je podivuhodné to, že když vítr vane od východu, tak hora hučí jako nějaký jez, takže když sem přijde někdo cizí a zpozoruje takové hučení, tak se domnívá, že slyší protékat vodu jezem. Také tato hora je z tvrdé skály, ozdobená rozmanitými stromy, často je zde možné spatřit jeleny s paroží, jak si pyšně vykračují na pastvu. U této hory je také studánka, kterou místní obyvatelé nazývají *Svěcený pramen*, a to z té příčiny, že farář ze vsi Bezděz každoročně vodí na velikonoční neděli k této studánce procesí a světi ji, neboť z této studánky prýští voda, z níž je napájen dobytek. Nyní chceme horu Bezděz sledovat dále, takže do toho.

Popsání stavby a jejího původu na hoře Bezděz

U třetí brány stojí pevná věž, od níž stoupá silná, 102 pražských loktů dlouhá hradební zeď až ke staré zpustlé budově, která je obvykle nazývána starý zámek. Vedle ní východním směrem stojí opět velká, vysoká a silná věž. Tato věž se podobá novému divu světa, zvláště proto, že taková stavba byla vůbec na takové hoře postavena. Ačkoliv do ní již tisíckrát udeřil blesk, přece ji nepoškodil až na několik trhlin nebo štěrbin, které lze zvenčí spatřit. V dolní části této věže jsou velice úzká dvířka a vchod, o něco výše je jediné okno. Uvnitř kdysi bývalo točité schodiště, po němž bylo možné vystoupat až na vršek věže. Také dnes by mohlo být takové schodiště postaveno, aby se každý mohl pokochat překrásným výhledem.

O různých zvláštnostech hory Bezděz

Mezi jinými zvláštnostmi hory Bezděz je třeba zmínit to, že v dobách, kdy tuto horu vlastnil vévoda frýdlandský Albrecht Václav, hrabě z Valdštejna, zde byl, jak píše otec Vincent Rojo,¹⁸ umělý mechanismus, jímž byly bez zvlášť velké námahy dopravovány nahoru veškeré nezbytnosti jako dříví, pivo a jiné věci. Podobný mechanismus jsem spatřil na vlastní oči v benediktýnském klášteře Kötwein v Rakousích nedaleko Křemže nad Dunajem. Tento klášter také stojí na vysokém kopci a byl znovu skvostně vystavěn po zničujícím ohni v roce 1725. Tento mechanismus

stával na hoře Bezděz v místech, kde je nejstrmější svah, totiž na východní straně, kde nyní stojí bouda, v níž bývá o velkých poutích čepováno pivo. Kéž by Bůh tomu chtěl, aby zde i nyní byl takový mechanismus, díky němuž by se sem nemuseli trmácet nejen lidé, nýbrž i dobytek, neboť copak není námaha a práce vynést do takové výše vše, co je potřeba? Avšak kdo ví? Pokud by toto mělo být uskutečněno, tak pouze lano by nestálo méně než 600 zlatých, ač zbytek by mohl být opatřen menšími náklady.

Poznámky:

¹ Lib. 3. cap. 4. §. 5. de district. Bohem.

² Pís 5, 10

³ Pís 6, 9

⁴ L 1

⁵ J 8, 12

⁶ L 1, 39

⁷ Sír 26, 16 a L 1, 78

⁸ Mal 4, 2 [?]

⁹ Zj 5, 5

¹⁰ Pís 4, 4

¹¹ Pís 2, 10 a 4, 9 a 5, 2

¹² Pís 2, 9

¹³ Pís 2, 14

¹⁴ Serm. 55. sup Cant.

¹⁵ In libris Erectionum Volum. 9. H. 5.

¹⁶ *Metam. lib. 15. aethereas sedes, cognataque sydera tangit.*

¹⁷ Balbinus dec. 1. l. 1. cap. 5. in Miscell

¹⁸ in relatione foundationis Monasterii Emautini Pragensis

Výběr z literatury:

Čornejová, I. – Fechtnerová, A.: Životopisný slovník pražské univerzity. Filozofická a teologická fakulta 1654 – 1773, Praha 1996.

Kvapil, J.: Severočeská pánev – Mariánská země?, in: Náboženské dějiny severních Čech, sborník příspěvků z konference v Ústí nad Labem ve dnech 9. – 11. září 1997, Ústí nad Labem 1999, 20 – 24

Kvapil, J.: Augustinus Sartorius: Mariánský Atlas, Praha 1717. (koncepte barokního patriotismu vytvořená oseckými cisterciáky) – překlad a komentář, in: Ústecký sborník historický, 2000, 145 – 166.

Rak, J. – Kučera, J. P.: Bohuslav Balbín a jeho místo v české kultuře, Praha 1983.

Vlček, P. – Sommer, P. – Foltýn, D.: Encyklopedie českých klášterů, Praha 1997.

III. RECENZE

Barvy poněkud vybledlé a pohříchu jenom místní

Karla G. Prokšová: Rézini ženiši, Akcent, Třebíč 2001, vydání druhé, náklad a cena neuvedeny, 304 stran

Autorce jistě nelze upřít pozorovací talent ani cit pro typizaci místa - například jazykem. Tam, kde může čerpat z osobní zkušenosti, bývá umělecky nejpřesvědčivější a nejvíce věrojatnou. Lidové zvyky i pověry, s dokumentární přesností zaznamenaný způsob života i horácká verze hanáckého nářečí z prostoru mezi Jaroměřicemi a Moravskými Budějovicemi dodávají knize na půvabu a svěžesti...ale to nepostačuje ve chvíli, kdy si konečně uvědomíš, že místo životných postav máš před sebou karikatury a kreatury, že psychologická motivace chování a jednání autorce nic neříká, že se tato domnívá vystačiti si se silným a nosným příběhem - aniž bere ohled na to, že takový příběh měl být strukturován a komponován.

Až kamsi hluboko do 19. století sahají kořeny Rézinych ženichů Karly G. Prokšové (18. září 1885 Bohušice - 7. května 1971 Praha). Jejich pisatelka neví nic o impresionismu (a jeho vlivu na vykreslení prostoru krajinného) nebo naturalismu Šlejharově. Kniha vycházející poprvé v roce 1925 - v době nástupu ruralismu a vzniku prvních próz Čepových - musela už TEHDY působit jako nepřipadný anachronismus (ač vyšla v prestižním nakladatelství Prombergerově), a to včetně zdůrazněné tendence výchovné.

Nikoli náhodou si v ní několikrát přečteme jméno Kosmákovo - tedy autora kolorytu záměrně regionálního, autora, který svůj talent nejlépe uplatnil v kratších epických útvarech: črtě a povídky. O tom, že také stylu Prokšové vyhovuje spíše menší prostor, můžeme se konečně přesvědčit ze tří fejetonů (nikoli tedy povídek, jak mylně uvedeno v Ediční poznámce) připojených na závěr celkově teprve druhého vydání jejího románu. Snad by autorčině památce (loni jsme si připomněli 30. výročí jejího úmrtí) nakonec více prospěl kritický výbor z takovýchto textů...?

Ivo Harák

Zpráva o konferenci na PF UJEP

Dne 10. října 2002 se na PF uskutečnila mezinárodní konference „4. setkání vysokoškolských učitelů neborových cizích jazyků na pedagogických a filozofických fakultách v ČR a SR“.

Pořadatelem bylo Centrum jazykové přípravy a oddělení slavistiky Katedry bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem. Letošní konference byla zaměřena na specifickou problematiku výuky cizích jazyků na obou typech fakult. Úvodní slovo přednesla vedoucí Centra jazykové přípravy Mgr. Květa Rychtářová. Tematické okruhy byly pestré, např. využití informačních technologií ve výuce cizích jazyků, testování a zkoušení cizích jazyků, učební materiály apod.). Jednotlivé příspěvky byly velmi zajímavé (např. Autentický input ve výuce odborného jazyka, Otázky a odpovědi aneb jak se ptáme?, Obchodní korespondence, Netradičné spôsoby vyučování CJ, Profesionální prezentace apod.). Mgr. Květa Rychtářová – hlavní řešitel grantového projektu GA ČR *Odborný jazyk jako jeden z aspektů jazykové připravenosti učitelů základních a středních škol* prezentovala výsledky výzkumu v rámci tohoto projektu, rovněž spoluřešitelé se podělili o výsledky bádání zaměřeného na výuku cizích jazyků.

Naplněný program počítal i s diskusí a výměnou zkušeností, které byly velmi plodné a posouvaly užší problematiku k obecnějším závěrům. Konference potvrdila, jak je důležité vzájemné prezentování výsledků badatelských úsilí. Účastníci konference se vyslovili velmi pozitivně o přínosu tohoto setkání. Potěšitelné je, že přednesené referáty budou publikovány ve sborníku, který pořadatelé připravují do tisku.

Jaroslava Celerová

IV. PŘÍSPĚVKY STUDENTŮ

Prostor v Putíkově románu Smrtelná neděle

Karel Minařík

1. Prostor – epická kategorie románu

Románová prvotina Jaroslava Putíka **Smrtelná neděle** (1967) je dílem více než zajímavým a pozoruhodným. Dílem, které mělo být, stejně jako autor, zapomenuto. Nestalo se však, naopak. Jaroslav Putík je jedním ze „znovuobjevených autorů“ polistopadové éry, a tak máme dnes možnost utvořit si ucelený pohled nejen na jeho literární tvorbu, ale zároveň na obraz naší literatury šedesátých let. Přestože je Smrtelná neděle autorovým románovým debutem, je toto dílo hodnoceno jako jedna z nejvýznamnějších a nejzdařilejších próz tohoto období (vedle Kunderova Žertu a Vaculíkovy Sekery).¹ Putík se dostal k románu přes svou novinářskou, cestopisnou a povídkovou tvorbu a hned jeho prvotina přinesla nečekané ovoce. Chce-li čtenář vychutnat jeho kvality, musí se vrhnout „po hlavě“ do mnohoznačných a různotvarých hlubin nejen románového děje a duší hrdinů, ale zároveň i do tajuplného nitra lidské bytosti a de facto tak do nitra sebe samého.

Cílem tohoto textu je pokusit se představit Putíkův román z jiného pohledu, z pohledu oproštěného od subjektivního a emotivního čtenářského zážitku (je-li to u Putíka vůbec možné). Chci se věnovat především analýze ztvárnění prostoru, pokusit se o jeho diferenciaci a dokázat významný vliv a podmíněnost prostoru a ostatních složek románu. Nelze opomenout ani rovinu vztahů, do kterých vstupují jednotlivá místa děje, neboť je nutné si uvědomit, že: „Prostor je širší pojem než místo děje, představuje v podstatě vztah mezi jednotlivými místy děje, vztah většinou znásobený a umocněný...“² Je to pochopitelné, většina „dějů“ (a to nejenom literárních) je svým způsobem vázána na prostor a čas. Samotná reálná lidská existence je situována do nějakého konkrétního prostředí (prostoru). Tento fakt si čtenář uvědomuje jen mimovolně a snad proto nevěnuje příliš pozornosti prostoru literárního díla; soustředí svou pozornost zejména na postavy a děj. V prozaickém díle však dochází k určitému tříštění těchto prostorů, autor nemusí striktně pracovat s reálným prostorem, vytváří si vlastní epické prostory, modeluje je, zhmotňuje, nechá je vznikat a zanikat. Je pro mne

velkou výzvou pokusit se proniknout do takovýchto prostorů Smrtelné neděle, pokusit se najít klíč k jejich dešifrování a rozpoznat jejich významy.

Zároveň si také uvědomuji, že je to úkol velmi obtížný a nesnadný. Při přípravě mi velmi pomohlo několik studií, které se tohoto tématu úzce dotýkají a zároveň mi slouží jako určité metodologické vodítko. Významu a smyslu prostoru v kontextu literárního díla se věnovala Alena Macurová ve *Výstavbě a smyslu Vančurova Rozmarného léta*³. Cenné poznatky mi poskytly i příspěvky ve sbornících *Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý*⁴ a *Čtení o kompozici*⁵. Podrobně popisuje prostor a jeho ztvárnění v literárním díle také kolektiv pod vedením Daniely Hodrové v *Poetice míst*⁶. Typologii žánru románu a jeho historii zpracovala táž autorka v knize *Hledání románu*.⁷

2. Různorodost prostorů Smrtelné neděle

Nejprve je nutné alespoň ve stručnosti ozřejmit vlastní děj a ústřední téma Smrtelné neděle. Tento úkol je značně složitý, neboť „Ve Smrtelné neděli nadhodil Putík tolik naléhavých témat, až může být spor o to, které z nich je vlastně klíčové...“⁸ Souhlasím s tímto postřehem, nicméně za základní dějovou linii můžeme považovat „příběh“ Pavla Soukupa, který chce svým experimentem (vliv kybernetiky na psychiatrii) odhalit příčiny sebevražedného pokusu Lucie Heránové. Setkání s Lucií však překračuje meze spolupráce lékaře a pacienta, Pavel se do Lucie zamiluje, což samozřejmě ovlivní i jeho pátrání v Luciině osobnosti. Místo příčin nezdařeného pokusu o sebevraždu poznává a kriticky hodnotí svůj vlastní život, svou minulost.

Jak už naznačil Jiří Opelík ve své recenzi, Smrtelná neděle není pouze introspektivním příběhem Pavla Soukupa, nýbrž sumou dalších životních příběhů a osudů ostatních románových hrdinů (Jiřího Burdy, Richarda Suchánka a především samotné Lucie Heránové...). Díky osudům těchto hrdinů poznáváme vlastně životní osudy generace, které významnou měrou poznamenala válka a život v Československu v letech krátce po ní.

Z kompozičního hlediska je Putíkův román rozčleněn do třidvaceti kapitol, přičemž každou kapitolu uvozuje krátký metaforický příběh. Je velmi komplikované

odhalit pravý smysl těchto příběhů, nejde pouze o „zkrášlení“ vlastního prozaického textu nebo o nějaké dějové odbočky. Putík do nich mistrně zakomponoval vodítka k příběhu jako celku, v rovině užití symbolů podává klíče k pochopení jádra problémů a tvoří jakési nitky pavučiny, kterými se čtenář proplétá k samotné podstatě románu. Nelze proto souhlasit s M. Suchomelem, který hodnotí tyto příběhy jako „cizorodé texty nejasných snových a halucinačních výjevů, předtuch a vzpomínek“.⁹ Interpretace a hodnocení metaforických příběhů jsem zmínil proto, že jsou pro mé potřeby důležité a budu se na ně ještě odkazovat.

Celý román můžeme rozdělit na několik menších celků, které vytvoří jakousi „kompoziční osu.“ Nelze však mluvit o kompozici jako takové, neboť jediným kritériem tohoto rozdělení je pouze hledisko prostoru a autorova práce s ním. Smrtná neděle (dále Sn) je románem, který je prostorově a časově přetížen, Putík v něm zdaleka nedodrжуje zásadu jednoty místa a času. Kapitoly propojuje v jeden celek linie příběhu Pavla a Lucie, nikoliv jednotný prostor a čas. Z tohoto důvodu jsem se snažil nalézt pro jednotlivé románové části společného jmenovatele - jejich společný prostor. Podle tohoto postupu a s tímto záměrem lze rozdělit kapitoly Sn do níže uvedených k sobě náležících celků.

2.1 Klinika – konstantní prostor

Společným jmenovatelem a tedy společným prostorem tohoto celku je prostředí **kliniky**. Do tohoto prostoru je zasazen děj kapitol 1-6, 13 a 20. Ve shodě s Macurovou můžeme chápat kliniku jako prostor disparátní,¹⁰ tedy jako prostor svébytný. Jeho charakteristickým znakem je jeho ohraničenost. Klinikou lze sice chápat jako subprostor prostoru nadřazeného (město, svět apod.), což ostatně lze říci o každém reálném prostoru. Putík však čtenáři prostor kliniky nijak blíže nespecifikuje, neboť jeho popisu (byť třeba náznakového) věnuje minimum pozornosti. Dotýká se pouze jeho zmíněné ohraničenosti, kterým mu de facto přisuzuje svébytnou existenci. Onou faktickou hranicí je brána (kap.23, s.288) vedoucí do areálu kliniky, která kromě této funkce má ještě další význam, i když v poněkud jiné rovině (viz níže).

Podle Všetickovi diferenciací prostorů¹¹ bychom mohli kliniku označit za prostor konstantní (pro děj zmíněných kapitol, nikoliv však pro celý román). V tomto

případě Putík zachovává jednotu místa a času, a proto můžeme tyto kapitoly spojit v jeden „kompoziční celek.“

V rámci tohoto „celku“ však existuje ještě jeden prostor, který bychom mohli označit za subprostor a tím je **pracovna**. Do románového děje vstupujeme v momentě, kdy Pavel očekává v pracovně psychiatrické kliniky Lucii Heránovou. Podobně jako tomu bylo v případě popisu kliniky, nevěnuje se Putík ani v případě Pavlovy pracovny detailnímu popisu. Snad jediným atributem¹² je obraz I. P. Pavlova, symbol psychiatrie. Lze ho považovat za atribut zejména proto, že se v románu objevuje ještě několikrát (např.19.kapitola, s.248) a to vždy, je-li připomínána chvíle prvního setkání Pavla s Lucií. Je však nutné pokusit se poznat toto prostředí poněkud podrobněji a to z několika důvodů. Tak jako jsme označili kliniku za konstantní prostor těchto kapitol, tak subprostor kliniky – pracovna je v jistém smyslu prostorem konstantním, a to pro děj první až šesté kapitoly, který se odehrává **výlučně** v tomto prostředí. Pavel ve své pracovně přijímá postupně vedle Lucie (kap.1, 5, 6) také jejího manžela – Karla Herána (kap.3, 6) a doc.Hollerovou (kap.2). Snad jedinou výjimkou je kapitola čtvrtá, kdy je Pavel v pracovně sám a telefonicky hovoří s redakcí novin, kde Lucie pracuje. Autor nám tedy představuje v této části většinu hlavních postav, což je pro „výchozí pozici“ románu důležitější než podrobná modulace prostoru tohoto kompozičního celku. Kapitoly 1. až 6. můžeme ve shodě s předešlými poznatky označit za „expoziční část“ Sn. Minimální práce s prostorem v této části je dána také tím, že kapitoly jsou nasyceny především dialogy a vnitřními monology Pavla Soukupa.

V souvislosti s prostorem pracovny je nutné zmínit také faktor ohraničenosti. Jak již bylo uvedeno, pracovna je subprostorem psychiatrické kliniky, náleží do ní a je jí „obklopena“. V souvislosti s touto ohraničeností je však nutné podotknout, že v žádném případě nelze hovořit o hermeticky utěsněném prostoru. Putík neopomněl zařadit momenty, které vnášejí do tohoto jinak staticky uchopeného prostoru jistý náznak pohybu: *Když dveře zapadly, postavil jsem se k oknu a díval se do bezútěšné ústavní zahrady.*¹³

*Dveře se zabouchly a zůstal jsem sám.*¹⁴

Jak už naznačují citace, do tohoto subprostoru postavy vcházejí a odcházejí z něj, dochází tak k určitému pronikání a opouštění, k pohybu mezi prostory, a je zřejmé, že „branou“ k tomuto pronikání jsou dveře.

Při detailní analýze prostoru této části ve vztahu s dalším vývojem Sn zjistíme, že k tomuto prostředí je velmi těsně vázána postava doc. Hollerové, podle Macurové bychom mohli hovořit o „prostorové zakotvenosti postavy = vázanost postav na jistý konkrétní (sub)prostor.“¹⁵ Hollerová je jistým synonymem pro prostor psychiatrické kliniky, (fakticky) se objevuje vždy v kapitole umístěné do tohoto prostředí. Naopak v případě Pavla není možné hovořit o prostorové zakotvenosti do tohoto prostoru, neboť musíme mít na paměti, že je to pro něj prostředí patrně neznámé a že se do něj dostává především díky svému kybernetickému experimentu. Tuto nezakotvenost je možné podpořit také tím, že se v dalších kapitolách objevuje v tomto prostoru jen výjimečně, pouze za účelem konzultací s doc. Hollerovou (kap.13, 20). V samotném závěru románu (kap.23) dochází k symbolickému jevu. Pavel potkává Hollerovou nikoliv ve vnitřním prostoru kliniky, ale u brány. Možným vysvětlením by mohlo být, že v kontextu vývoje děje je už původní Pavlův záměr odsunut na „vedlejší kolej“, jde mu o Lucii samotnou, nikoliv o vlastní vědecký záměr. Toto přehodnocení priorit je tak symbolizováno právě setkáním u brány vedoucí do kliniky, tedy na jakési periférii (hranici) prostoru, ve kterém se poprvé Pavel s Lucií setkal nikoliv jako muž se ženou, ale jako lékař s pacientem.

Jak už bylo zmíněno, do prostoru pracovny (subprostoru kliniky) je zasazena tato „expoziční část“ Sn. Není to však jediný prostor, který nám je autorem představen v rámci prvního „kompozičního celku“. Nelze však toto představení chápat ve smyslu přímého zobrazení, nýbrž je nastíněním pomocí užitých symbolů a atributů. Již v úvodu první kapitoly Pavel při pozorování Lucie zjistí, že *nenosí manželský prsten (s.13)*. Tento postřeh je pro čtenáře spolu s dalšími motivy významnou indicií naznačující postoj hrdinky k manželství. Manželství lze chápat jako abstraktní prostor determinovaný hranicí tvořenou partnery (manželi) a jeho symbolem (atributem) je právě snubní prsten. Z toho, že Lucie prsten nenosí, můžeme vydedukovat, že hranice (potažmo celý tento abstraktní prostor manželství) ignoruje, neuznává a není jimi příliš svazována. Obdobný postoj k abstraktnímu prostoru manželství můžeme vydedukovat i

z pojetí a charakteristiky Karla Herána. Pavla upoutala při vzájemném setkání ve třetí kapitole *aktovka z křiklavě žluté kůže, odhadl jsem, že si ji přivezl z Egypta*.¹⁶ V kapitole šesté vzpomíná Herán na Hamburk (s.69) a v kapitole osmé oznamuje Lucie Pavlovi, že její manžel odjíždí na služební cestu do Hanoje (s.129), a v kapitole dvanácté *...co je s Karlem Heránem. Nic nového, pravila, poslal pohled z Moskvy...ted' čeká ještě lístek z Pekingu a než dojde další pohled z Hanoje, bude už Herán zpátky*.¹⁷ Jak vyplývá z těchto ukázek, Herán je v románě spojován s cizinou, s dálkou, která ho odděluje od jeho rodiny, tedy od Lucie a syna Stanislava. Jako by byl však vzdálen Lucii i obrazně, jejich manželství je v hluboké krizi. Proto bychom snad mohli faktickou odloučenost Herána interpretovat jako vyjádření určitého „chladného“ postoje k prostoru, který představuje manželství. *Být v cizině, v exilu, v literatuře obecně znamená být mimo domov, jeho intimitu a morálku...*¹⁸

Existence dalšího prostoru je symbolizována **pianem**. Jak čtenář později pochopí, není to jen symbol prostoru (v tomto případě více prostorů), ale je to zároveň osobní atribut Luciiny minulosti. Piano se objevuje, podobně jako zmíněný prsten, v první kapitole, kdy je předmětem, resp. tématem pokusu o navázání komunikace mezi Pavlem a Lucií. Souvislost vystupuje až v kapitole třetí, v momentě, kdy se Pavel dozví od Herána, že Lucie musela skončit se začínající kariérou pianistky vinou úrazu z doby pobytu v koncentračním táboře. *Ve čtyřicátém čtvrtém ji vzali kvůli letákům...Zmrzačili jí tam ruku...Dozorkyně ji praštila holí*¹⁹

Piano je tak bezesporu atributem **koncentračního tábora**. Tato „zkušenost“ výrazně poznamenala Luciin život, zapsala se nesmazatelným písmem do její paměti. Tento symbol je však zakotven v daleko širší souvislosti, neevokuje pouze vzpomínky na vězení a násilně ukončenou kariéru pianistky, nýbrž pro samotnou Lucii a poté pro čtenáře Sn je zároveň atributem prostoru **domova**. I tuto souvislost odhalíme až později, dokonce v části, kterou bychom zařadily do jiného kompozičního celku – v kapitole, obsahující text Luciina deníku.

2.2 Vězení – „společný“ prostor Lucie a Jiřího

Kapitola sedmá a sedmnáctá, tedy kapitoly, které tvoří tento „celek“ se od ostatních v mnohém liší. Nejviditelnější odlišností je postava vypravěče. Zatímco

v ostatních kapitolách Sn je v pozici vypravěče Pavel Soukup, v těchto je to Lucie (kapitola 7.) a Jiří Burda (kapitola 17.). I když v druhém případě si nejsem zcela jist, zda můžeme mluvit o vypravěči v pravém slova smyslu, neboť tato kapitola obsahuje poslední dopis Jiřího z vězení adresovaný Lucii. Z tohoto důvodu, vzhledem ke zvolenému útvaru, by bylo patrně přesnější použít termín „odesílatel.“ Podrobněji se však chci věnovat kapitole sedmé, která je přepisem deníku Lucie.

Podle mého soudu jde o kapitolu velmi významnou, snad ji lze považovat za jakýsi „stavební pilíř“ celého románu. Teprve (a jedině) v této části totiž komunikuje hrdinka přímo a výhradně se čtenářem, tedy nikoliv zprostředkovaně přes Pavla Soukupa. Dalo by se dokonce říci, že Lucie v románu „trpí“ málomluvností. Autor nedává své hrdince příliš prostoru v dialogích, skrývá ji za gesta, posunky a mnohoznačné úsměvy. Z hlediska promluv postav tak logicky vyplývá jedna důležitá otázka, kdo je vlastně hlavní postavou Smrtné neděle? Je to Pavel, nebo Lucie?

Kapitola, ve které se společně s Pavlem ponořujeme do tajemství Luciina života krátce po skončení války a po jejím návratu z koncentračního tábora, je, jak již bylo řečeno, v tomto směru výjimkou. Výjimečný je i rozsah kapitoly – 39 stran, což z celkového počtu 288 stran textu činí cca 13, 5 %. Pádným argumentem, proč tomu tak je, je jistě i to, že jde o deník, tedy autobiografické zachycení událostí, pocitů a myšlenek v určitém časovém úseku. Luciin deník však není obyčejným deníkem, není pouhým přesným zpravodajstvím o prožitých dnech. Jednotlivé příběhy a důležité události jsou totiž zakomponovány do literárních pokusů, do jakýchsi minipovídok (což se pochopitelně odráží i ve zmíněném rozsahu kapitoly). Jejich hrdinkou je sama Lucie a čtenáři se tak předkládá další, širší rozměr pohledu na její osobnost a na její duši.

Z pohledu tématu této práce se odlišnost sedmé kapitoly výrazně projevuje především v radikální změně pojetí prostoru románu. Jak bylo zmíněno, doposud bylo vykreslení prostoru a prostředí děje jen jakýmsi druhořadným zájmem autora. Poté, co nám Putík představil zápletku a postavy románu, jako by přehodnotil a změnil postoj k prostorovému pojetí. Po „expoziční části“ ukotvené ve výrazně statickém prostoru se čtenář ocitá v mocném víru pohybu mezi několika prostory. A nejen to, v této kapitole čtenář poznává prostor nejen díky symbolům, ale také díky konkrétním popisům.

První deníkový záznam je učiněn 3.6.1945. Snad pár dní poté, co se Lucie vrátila z vězení. *Pišu těžce, ruce mě brní. Doma, jsem zase doma, vrátila jsem se.*“²⁰

Z této první poznámky poznáme nejen to, že je Lucie zpět doma, ale i to, odkud se vrátila a jaké utrpení tam prožila, neboť již bylo naznačeno, že její zranění ruky bychom mohli chápat jako jeden z atributů vězení. Kromě jiného ale zároveň s tímto prvním deníkovým zápisem stojíme na začátku cesty odhalování mnohých atributů prostoru domova. Patří k nim **pes** a také **postel**.

*Hladím hlavu psa, sedí u mé postele, jazyk mu visí z tlamy, těžce oddychuje a neustále si mě prohlíží a očmukává, neznám ho, štěňátko si naši vzali, když už jsem byla pryč, pro psa jsem cizinkou já, ale už mě přijal za svou, jsem tedy opravdu doma.*²¹

Dalšími atributy domova a jeho nezbytnou součástí jsou bezesporu rodiče. „Tatí a mamí“, jak je Lucie nazývá, jsou (obecně) vlastně primární asociací prostoru domova, tvoří nezbytnou část významu tohoto pojmu. A přičteme-li k nim řadu dalších (fotografie mrtvého bratra, postel, piano atd.), jsou i determinanty Luciiny **zakotvenosti** do tohoto prostoru. S tímto lze samozřejmě nesouhlasit a dokonce namítnout, že je otázkou, zda můžeme vůbec mluvit o „zakotvenosti“ Lucie do prostoru domova, když domov záhy opouští a odjíždí do pohraničí. Dalším možným argumentem proti mému závěru může být i ta skutečnost, že ve většině románového děje se pohybuje v docela jiných prostorech, a do nich by měla být z jejich podstaty zakotvena. Mám tím na mysli především byt, který sdílí s manželem a se svým synem Stanislavem. Přes všechny tyto námitky si dovolím tvrdit, že je má domněnka správná. J edním z důvodů, proč ty tomu tak mělo být, je cyklicky se objevující obraz piana. Představil jsem ho jako atribut domova a Luciiny minulosti, avšak objevuje se nejen v kapitolách „před deníkem“, ale i po nich. Dokonce i v letech, kdy Lucie už dávno doma nebydlí, zůstává piano na svém místě a dalo by se říci, že je pro Luciiny rodiče nostalgickou vzpomínkou na ni. Pro hrdinku je to pak nepřekonatelné pouto k jejímu vlastnímu osudu.

Přišla dlouho odkládaná řeč o klavíru. Chtěla jsem, aby ho prodali, jak se na něj podívám, je mi zle, stydím se za tu slabost, ale nemohu si pomoci. Mamí klavír denně oprašuje, viděla jsem, že ho dokonce potají líbá! O prodeji nechtějí ani slyšet, to je přece můj klavír, pošlou mě pryč k nejlepším lékařům, jako politický vězeň mám pryč

přednostní právo na nejlepší ošetření...Nesmysl, nic už mi nepomůže, sama vím nejlépe, že je konec, na všechny časy konec... ²²

Stály tam starobylé manželské postele, vysoká skříň a především klavír, který zalehl celou místnost. Ten bude Stanislava, řekl. ²³

Není to však pouze piano, které by bylo determinantou Luciiny sounáležitosti s domovem. Těmi ostatními by mohly být také její „návraty.“ Jak postřehneme z dalšího deníkového zápisu (s.111), Lucie nejprve toužící po odpoutání a osvobození se od svazujícího prostředí domova se posléze zpět do tohoto prostoru vrací v době, kdy se jí začínají hroutit její sny o nové (a lepší) budoucnosti v pohraničí. Domov je obecně chápán jako místo, kde nám je poskytnuta ochrana, jako útočiště před vším zlem. *Najednou mne popadl stesk a večer jsem jela domů.* ²⁴

Domů se vrací Lucie i v dobách, kdy už má vlastní rodinu. Starého Rochla (tatínka) navštěvuje i přes nesouhlas svého manžela. I v tom můžeme spatřovat symbolické vyjádření jejího postoje k manželství.

Po této odbočce se vracím zpět, na začátek Luciina deníku. Po druhém deníkovém záznamu se objevuje první povídková „vsuvka“. Dostávám se tak zároveň také k tomu, co jsem nastínil v úvodu této části, tedy k výrazné změně v autorově ztvárnění prostoru. Oproti staticky a pouze náznakově zachycenému prostoru v kapitolách první až šesté, se nám od této (ale především v ní) mění prostor „před očima“. Jako by od tohoto místa prostor ožil a začal hrát významnou roli pro vývoj děje a smysl celého díla. Tato změna se projevuje už v názvu první povídky – **Královská cesta** (s.79 – 85), neboť význam substantiva cesta v sobě zahrnuje představu pohybu, a to pohybu z jednoho místa na druhé. V přeneseném významu a souvislosti lze hovořit i o symbolickém pohybu jako výrazném jevu v Luciině životě v poválečných letech, resp.v jejich prvních dnech. Doposud byla Lucie silně poznamenána svým pobytem ve vězení, tedy v prostoru, který ze své podstaty žádný pohyb neumožňuje. Je to prostor striktně ohraničený jak ve svém faktickém významu (zdi, dráty, brány...), tak ve významu omezenosti lidské svobody. Náhle však Lucie může volně a beztrestně opustit hranice jednoho prostoru a vydat se na cestu. „Královská cesta“ jí umožní poznat a vychutnat možnost svobodného pohybu, která jí byla na dlouhou dobu odepřena. Lucie

se vydává na procházku osvobozenou Prahou, což je zřejmé podle uvedených názvů míst a ulic, kterými „cesta“ vede (mj. Zámecké schody, Mostecká ulice, Nerudova ulice, Karlův most apod.). V žádném případě však nemůžeme tuto procházku vnímat jako nějakou oslavu konce války, jako emotivně ovlivněné vnímání kontrastu válečné hrůzy a vytouženého míru. Naopak, Lucie podniká vedle reálné cesty konkrétním prostorem (až na Staroměstské náměstí) i jakousi abstraktní cestu v hlubinách svého nitra, které je plné rozporů, protikladů a bolesti. *V novověkém románu – skutečnosti přestává mít pohyb vnější charakter, stává se formou hrdinova bytí a vědomí.*²⁵

Zatímco Praha slaví, Lucie prožívá muka vzpomínek a zmatené bloudění labyrintem svých dojmů a pocitů. Nedokáže, a především nechce absorbovat vítězný duch slavicích Pražanů, nechce se radovat, neboť válka si u ní vybrala příliš velkou daň – smrt Jiřího Burdy, bratra Ládi a také citu v jejích prstech, bez kterého již nikdy nerozezná své tolik milované piano: *Vlastně by se měla radovat, že se dostala do takového velebného společenství, ale nebylo jí tu dobře, cítila, že jí dokonce naskakuje husí kůže. Věděla hned, čím to je. Tento den je už příliš slavnostní, je už příliš přetížena zážitky, kdyby tu setrvala, porušila by se jakási skrytá rovnováha, vnitřní hlas, jemuž se tam naučila naslouchat, ji naléhavě varoval: neopovažuj se tu zůstat! Zůstane-li, vychutná-li triumf tohoto zvláštního dne až do konce, zemře. Zemře, a cesta, kterou právě prošla, bude její poslední. ... Není čas radosti, ale pomsty! Pryč, hnalo ji to pryč, co nejrychleji pryč...*²⁶

Jak vyplývá z předešlých řádků, ono „rozpohybování“ prostoru je zapříčiněno především navozením obrazu vykonání cesty. Důkazem toho je nejenom povídka Královská cesta, ale také další deníkové záznamy a vložené literární pokusy Lucie. Z deníku se dozvídáme mimo jiné o účasti v manifestačním průvodě (s. 87 – 88), o absolvování lékařské prohlídky (s. 90 – 91) či o návštěvě starého učitele Lišky (s. 91 – 92). Pozoruhodná je i Kondolenční návštěva (s. 88 – 90), kdy Lucie navštěvuje rodiče Jiřího Burdy, aby se ujistila o tom, že je Jiří skutečně mrtev. Tato návštěva je dalším dokladem předešlého tvrzení (samotné slovo cesta se v této povídce objevuje celkem čtyřikrát), kromě toho se setkáme s dalším atributem pohybu, kterým je autobus. Tento dopravní prostředek umožňuje dynamický pohyb, který můžeme postavit do opozice

proti jakémukoliv statickému prostoru. *Vystoupila z autobusu, počkala, až zmizí v oblaku špatně spálené nafty, a potom se dala po ní cestou vedoucí do kopce.*²⁷

Návštěva u Burdů má však krom tohoto ještě jeden význam. Ten čtenář odhalí až mnohem později, v dopise Jiří Burdy (s. 222 – 231) adresovanému Lucii. Jakýmsi pojátkem mezi tímto dopisem a zápisem v Luciině deníku je dům Burdových. Lucie podniká svou cestu do domu, kterou ji popisuje právě Jiří ve svém dopise.

*Milá moje, dodatečně mě mrzí, že jsem tě nikdy nezavedl až k nám domů, stejně nám ta konspirace na nic nebyla, nepoznala jsi nikoho z našich, matku, otce, ani mou malou, mou zahradu, mého psíka, můj celý svět, ale ty ho najdeš. Budeš prostě pokračovat dál po oranžové cestě nad vinicemi až ke vsi, v první ulici zahneš vpravo, je to třetí dům, u okna rostou lískové keře a je tam včelín...*²⁸

*Šla, měla červené šaty, jak ON si přál, neohlížela se, nepotřebovala se vůbec ohlížet, měla obraz celého kraje zaryt do paměti, kolikrát si ho vybavovala, kolikrát se jím těšila, když jí bylo zle a musela zatínat rty, aby zadržela výkřiky zoufalství. Kdyby se ohlédla, viděla by nejdříve černý asfalt silnice zdola rámuující brčálový koberec mokrých luk, ještě dál olovně pableskuje řeka a za ní, až k obzoru, se táhne zelenomodročerný pás lesů, věděla, že to tak musí být, že se nic nezměnilo. ... Když došla k prvnímu plotu, dala se vpravo a počítala: třetí domek s verandou by to měl být. Podívala se na štítek, souhlasilo to, zazvonila.*²⁹

S cestou k Burdům se však setkáme ještě jednou, v době, kdy po ní jde Lucie po několika letech společně s Pavlem (s.136 – 138), a podniká tím vlastně cestu do své vlastní minulosti. Povídka Kondolenční návštěva je zároveň zlomem, neboť krátce poté se dostáváme prostřednictvím deníkových záznamů do zcela nového prostoru – do prostředí severních Čech.

Do poválečného pohraničí odjíždí Lucie za novým životem a především zapomenout. Prostředí domova pro ní bylo příliš deprimující a svazující. Chtěla nový domov (jak zní také název další povídky) bez fotografií mrtvého Ládi, bez maminky marně věřící v uzdravení ruky a bez „prokletého“ piana.

O prostoru, do kterého Lucie přichází ze svého „starého domova“, nejvíce vypovídá další literární pokus zařazený do deníku. Jak již bylo zmíněno, nese velmi

příznačný název – Nový domov (s. 93 – 95). Lucie se vydává na procházku po dosud neznámém území, proniká do něj a poznává jeho atributy. I pro čtenáře je tento prostor zatím neznámý a je odkázán na subjektivní vnímání Lucie. *...to město bylo smutné a vůbec se nehodilo k jejím pestrým šatům, bylo příliš šedé, šedé ulice, šedé domy, šedá řeka, šedý kouř visel bez pohnutí nad městem a šed' se zažírala i do korun stromů a obličejů chodců, šedá v šedé, grisaille.*³⁰

Je nutné uvést k tomuto popisu ještě jednu významovou souvislost. Ta se váže právě k šedé barvě. Odhalíme ji opět z dopisu Jiřího z vězení (což je další důvod proč právě tyto kapitoly tvoří jeden celek): *Ten obraz mám stále před sebou, šedá vězeňská zed', šedý betonový kruh uprostřed, šedá v šedé, dozorkyně v zeleném, zelená znamená smrt a ty stojíš proti ní, v červených šatech, červená je život ... šedá je pravou barvou záporu, symbol lhostejnosti, opatrnosti, šedá je barva zbabělců, pokrytců, příkrčenců, chytráků, šedá je mrtvá, nehybná, uzavřená do sebe, šedá splývá se zelenou, zlo a lhostejnost jsou spojenci...*³¹

Je to právě šedá barva, která provází Lucii při jejím poznávání nového domova. Jako by právě šedá barva tvořila i hranice tohoto prostoru, jakoby byla jeho atributem. K tomu, abychom mohli zjistit více informací o tomto místě, musíme se soustředit na konkrétní „identifikační“ znaky. Lucie nám je postupně odhaluje, dozvíme se, že město trápí zápach z chemičky, protéká jím řeka a jeho centrem je veliké náměstí. Velmi důležitou informací, která zároveň odhaluje novinářskou minulost Putíka, je dokument o odsunu Němců a jeho tragické podobě: *Prošla město a nakonec dorazila k řece, pod oblouk vysokého mostu ... potom si uvědomila, že skupinka lidí se již dlouho baví o jakémsi kočárku, zarazilo ji, že o tak nevinném předmětu mluví s takovým zaujetím. ... nakonec si s hrůzou uvědomila, že docela dobře rozumí, jakási sabotáž se tu kdesi stala, výbuch a potom následoval pogrom, házeli je do řeky, Němce.*³²

Právě tento akt výrazně poznamenal i rozhodování Lucie o tom, jaké jméno by „slušelo“ tomuto městu. Je to jméno Smrtín (s. 95). V kontextu s předchozí ukázkou se tak setkáváme s mluvícím jménem místa (podobně jako například u Václava Řezáče v románu Svědek, kdy se jeho město jmenovalo Byteň). Zjistíme také, že městem, do kterého je zasazena tato část románu, je Ústí nad Labem.

V tomto místě je totiž nutné připomenout a odhalit jistá fakta, která prozrazují, že autor vtiskl do postavy Lucie i něco ze svého života. Severní Čechy nebyly pro Jaroslava Putíka prostorem neznámým. Rodák z Mostu, který prožil převážnou část svého života v Neratovicích, má, podobně jako Lucie, trpkou zkušenost s hrůzami koncentračního tábora. Krátce po svém návratu odjíždí do Ústí nad Labem jako okresní tajemník Svazu české mládeže a do této doby se také datuje počátek jeho novinářské dráhy. Na severu však nezůstává dlouho a roku 1946 odjíždí zpět do hlavního města.

Podobně jako Jaroslav Putík opouští severní Čechy záhy i Lucie. Na cestě zpět projíždí i nádražím města M. (s. 111), které je jedním z míst, jež podstatně ovlivnilo její život. Na tomto nádraží se prvně setkala s Jiřím. Dostáváme se tak k druhé kapitole tvořící tuto část, k dopisu Jiřího Burdu z vězení, ve kterém je samozřejmě zmíněno i toto místo. Dopis Jiřího není z hlediska prostorového zkoumání tak důležitou částí románu, jak tomu bylo v případě Luciina deníku. Jiří píše tento list z vězení, jak už bylo řečeno, z prostředí striktně ohraničeného, avšak jeho myšlenky se dotýkají prostorů „tam za zdí.“ Příkladem toho je popis cesty k rodičům nebo právě zmínka o M. Pod tíhou autorových životopisných údajů se zdá, že oním záhadným místem by mohlo být město Most, což pro nás není až tak důležité. Důležitější je způsob, jak se o tomto místě zmiňují Lucie a Jiří. Užití zkratky jakoby symbolizovalo okolnosti, za kterých se tyto dva mladí lidé setkali. Jsou jimi „tajné konspirační plány“ - ty musí podléhat vysokému stupni utajení. Tajuplnost místa označovaného jako M. je podtržena také tím, že se z celého románu o vztahu Jiřího a Lucie mnoho nedovíme, a proto můžeme tento záhadný prostor považovat i za klíč k osobnímu tajemství .

Podobně jako lze najít paralelu v životě Putíkovy hrdinky a samotného autora, je tomu tak i v případě Jiřího Burdy. Z jeho dopisu vyplývá: *Představ si, natírám ty blůzy ve společnosti starých německých zločinců, hned vedle mě pracuje opuchlý stařík, sedí už dvaadvacátý rok, zabil vlastní matku a hodil ji do studny, seděl tady již dřív, než jsem se vůbec narodil...*³³ Porovnejme tuto skutečnost s tím, co na sebe Putík prozradil v rozhovoru s Milošem Vacíkem: *Nacisté, stejně jako všechny totalitní systémy, nedělali rozdíl mezi politickými a kriminálními zločinci, a tak jsem se na čas ocitl ve společné cele s dvanácti německými vrahy odsouzenými na doživotí, někteří seděli už dvacet*

*a více let – tedy déle než můj tehdejší život. Chovali se ke mně, benjamínkovi velice vlídně, až na jednoho, který utopil svou vlastní matku ve studni.*³⁴

V závěru této části chci ještě uvést do souvislostí již tolikrát zmíněnou *změnu* v pojetí prostoru s dalšími celky mnou vytvořené „kompoziční osy.“ Počínaje kapitolou obsahující Luciin deník se prostor románu začíná výrazně dynamicky měnit. V každé z následujících kapitol se dostáváme do jiného prostředí, je tedy narušena konstantnost prostředí v rámci celku, nikoliv však ve smyslu konstantního prostředí kapitoly. Tuto výraznou změnu počínající v kapitole sedmé si můžeme dokázat ještě na úsečce, jejíž body tvoří místa, kterými Lucie prochází: domov – Praha – manifestační průvod – návštěva učitele Lišky – návštěva u Burdů - lékařské vyšetření – pohraničí – procházka po městě – přijímací pohovor do nového zaměstnání – výlet s maminkou atd..

2.3. Výlet – putování skrze prostory

Třetí „kompoziční celek“ zahrnuje kapitoly 9, 10, 12, 14 až 16. Při hledání společného jmenovatele pro tuto část musíme vycházet z vývoje děje. Autor pokračuje v pohybu z místa na místo, avšak posouvá po této lince oba své hlavní hrdiny – Pavla a Lucii. Jejich vzájemná setkání se už neodehrávají v prostoru pracovny (jak bylo nastíněno v první části tohoto rozboru), naopak. Setkáváme se s nimi v pohybu. Proto můžeme soudit, že společným jmenovatelem těchto kapitol z hlediska poznávání prostoru Sn je pohyb, či přesněji specifikováno – **výlet**. Pavel s Lucií se společně vydávají na cesty do prostorů, které jsou už čtenáři známé. Porušují a opouštějí ohraničený prostor pracovny (kliniky) a vydávají se do prostorů jiných. I v podnikání těchto výletů můžeme spatřovat jistou symboliku – jako by opuštění determinujícího prostoru znamenalo i opuštění daných rolí, do kterých jsou románoví hrdinové autorem stylizováni. Lucie přestává být v Pavlových očích pacientkou, stává se „předmětem“ jeho milostného zájmu.

Jejich první výlet vede do míst Luciina domova, ke starému Rochlovi. Tento prostor jsem již představil jako místo, do kterého je naše románová hrdinka „zakotvena“. V kapitole najdeme řadu dalších důkazů pro toto tvrzení. *Automatickým, tisíckrát opakovaným pohybem sáhla pod roubení vrátek a vytáhla klíč. Chlupaté psisko, které poznalo domácího člověka, se utišilo...*³⁵ Prostor Rochlovy chalupy je však

nutné chápat ještě z jiného pohledu, než pouze jako místo, do kterého „náleží“ Lucie. Ještě výrazněji a patrněji je v tomto prostoru zakotven starý Rochl. Jeho zakotvenost je umocněna především jeho stářím a láskou ke svému „hospodářství“. *Všude měl čistě zameteno a uklizeno, podle všeho věnoval všechn svůj čas péči o domácí zvířectvo a o udržování domku.*³⁶ Zároveň se obraz venkova promítl i do postavy a charakteru Rochla – je klidný, vyrovnaný, smířený s osudem a se smrtí. Dokonce bychom mohli hovořit o určité symbióze zákonů přírody a člověka. Toto smíření zároveň dokresluje i Rochlův zájem – vyrábí máry pro obřadní síň (s.206).

Téma smrti je jedním z mnohých v tomto románu. Je nutné se o něm zmínit, protože i smrt ve Sn hraje důležitou roli ve vztahu k problematice prostoru. Smrt můžeme chápat jako určitý abstraktní prostor, stejně jako tomu je u manželství či lásky. Zajímavá je především prostorová symbolika vyjadřující tento prostor. Je velmi konkrétní. Prostor hřbitova, ač není místem děje v žádné kapitole, spíše tématem řeči – např. při návštěvě Pavla u Rochla nebo u jeho maminky. Dalším takovým prostorem, který má ke smrti velmi blízko, je několikrát zmíněné prostředí vězení. V neposlední řadě je to prostor severočeského pohraničí.

Vracíme se tak k Luciinu deníku a k její první procházce po Ústí nad Labem, které sama hrdinka přejmenovala na Smrtín... Nemohu opustit prostor Rochlovy chalupy, abych ještě nezmínil další jeho důležitou vlastnost. Podle Všetičky a jeho klasifikace prostorů³⁷ prostředí venkova vytváří kontrast s prostředím města. Základní protikladnost můžeme spatřovat například v posunutí hranic těchto prostorů. Zatímco ve městě se Lucie schází s Pavlem většinou v přísně ohraničeném prostoru (viz další část), v těchto případech tomu tak není. K Rochlově chalupě patří i zahrada a právě v tom spatřuji ono uvolnění a posunutí hranic. Prostor se rozšiřuje, jeho hranice nejsou tak pevně sevřené a přísně nerámují ohraničený prostor. V podobném kontrastu vystupuje i prostor Pavlovy chaty, kterou také s Lucií navštíví a v neposlední řadě bychom mohli do opozice k prostoru města zařadit všechny jejich společné výlety.

Rochlova chalupa není jediným místem, které Pavel s Lucií navštěvují na svých výletech. Společně se vydávají také k Burdům nebo k Pavlově mamince. Daleko důležitější je ale výlet bez konkrétního cíle, do otevřeného prostoru. Takový výlet popisuje kapitola desátá. Pavel s Lucií se vydávají do Brdských lesů, do prostoru, který

není na první pohled spojen s minulostí (jak tomu bylo v případech předešlých prostorů). Tato odpoutanost od osobních historií dává příležitost k vzájemnému poznání. Již jsem zmínil různé abstraktní prostory; jedním z nich je vlastně duševní prostor každého jedince. I ten bychom mohli označit za prostor svébytný, reálně existující. Na tomto výletě se prostory Pavla a Lucie začínají k sobě přibližovat a prolínat se. Obrazně i reálně... *Lehli jsme si vedle sebe, ale přesto mezi námi zůstávala malilinká několikamilimetrová mezera, kterou jsem se neodvážil překonat... Znovu jsme si lehli, Lucie byla teď ke mně těsně přimknuta, bezpečnostní mezera, kterou jsme oba dodržovali zmizela.*³⁸

Zůstaneme-li však v rovině poznání konkrétního prostoru, najdeme i zde jisté atributy charakterizující toto prostředí. Objevují se už v metaforickém příběhu, který kapitole předchází. *Muž si teprve uvědomil, kam směřují: k hromadě sosnových klád na druhém konci lesa...*³⁹ *Utábořili jsme se v ohybu cesty, nedaleko vonící hromady sosnových klád...*⁴⁰ Jistě bychom našli ještě další symboly tohoto prostoru, za všechny je nutné jmenovat smrkovou větvíčku, kterou si Pavel odváží do Prahy jako vzpomínku na tento výjimečný den a výjimečné události.

Les je velmi zajímavým prostorem. Přestože je možné tvrdit, že je i tento prostor svým způsobem ohraničený, myslím si, že tomu tak ve skutečnosti není. Les jako prostor v sobě skrývá spoustu dílčích subprostorů, které jsou naplněny svým vlastním kouzlem, svou atmosférou. Jakákoli hranice se tak ztrácí, každé z jeho míst je autonomní, svérázné a především svébytné. Tuto svébytnost vytváří tajemnost až mystičnost prostředí. Podobnou atmosféru přiřazuje lesu i N. Mlsová: *... les je možné interpretovat jako místo, jež je psychologicky symbolem nevědomí, v němž jsou ukryta dosud neodhalená tajemství...*⁴¹

V souvislosti s prostorem těchto kapitol je nutné zmínit ještě jeden jev. Zatímco v Luciině deníku jsme odhalili, že rozpohybování prostoru bylo způsobeno především navozením představy vykonaných cest, v případě této části se k tomuto přidává i konkrétní zachycení dynamického přesunu z prostoru do prostoru. Lucie s Pavlem podnikají tyto přesuny především pomocí **dopravních prostředků** (auto, autobus). Ty lze posuzovat nejen jako prostředky k přepravě, ale je možné je zároveň v případě Pavla dosadit do protikladné pozice k vlastnímu až příliš statickému a racionálnímu

postoji k životu. *Souhlasil jsem se vším, úplně mě rozechvěla představa, že nevíme kam pojedem. Vždycky jsem cestoval až po důkladném prostudování jízdních řádů s pečlivě zaznamenanými příjezdy a odjezdy, tohle se mi jevilo jako velké dobrodružství ...Nebýt Lucie spal bych jako jezevec až do oběda a teprve pozdě odpoledne bych se šel projít na nábřeží, jak se sluší na váženého pracovníka, večer partie šachu u kamaráda z ústavu, anebo poslech stereofonních desek u druhého kamaráda, ostatně víc přátel ani nemám. Taková byla většina mých nedělí, bez ohledu na roční doby.*⁴²

Posledním důležitým momentem, o kterém je potřeba se zmínit je čas Putíkovy Sn. Není to čas jednotný, což je pochopitelné vzhledem ke kompozici románu. Zatímco v prvních kapitolách se odehrává děj nejen v konstantním prostoru, ale i v reálném čase, později se mění, podobně jako prostor, od sedmé kapitoly. Luciin deník i Burdův dopis jsou sice psány v čase přítomném, ovšem ve vztahu k reálnému času, do kterého je zasazena hlavní dějová linie příběhu Pavla a Lucie je to čas minulý. Toto prolínání reálného času a času epického neztěžuje čtenáři vnímání románového textu, naopak je dokladem autorovy vyzrálosti a nesporného citu. K problematice času je nutné uvést ještě jeden rozměr. Smrtelná neděle – v titulu je časový údaj, a jak už bylo napsáno, jeden z nejdůležitějších motivů. Otázkou zůstává, jak interpretovat románový titul v kontextu jeho děje. V pátrání „mezi řádky“ lze odhalit jeden významnou souvislost, která by mohla být zároveň jednou z interpretací románového titulu. V desáté kapitole vyrazí Pavel s Lucií za krásné letní **neděle** do přírody na výlet a jak jsem naznačil, hraje tento výlet a prostor, do kterého směřuje, důležitou roli pro vzájemné poznání postav a celý děj. Milování, ke kterému na výletě dojde, nelze vysvětlovat pouze jako sblížení a vzájemné pronikání vnitřních prostorů Pavla a Lucie. Čtenář spíše získává pocit, že je to právě milostný akt, který znamená počátek definitivního odcizení těchto dvou tak odlišných lidí. Jinými slovy, jejich začínající vztah je tímto aktem odsouzen k „smrti“. Avšak tato „smrt“ umožní Pavlovi poznání sebe samého, kritické zhodnocení vlastní minulosti a odhalení svého vnitřního prostoru. A právě ono obrácení do minulosti je úzce spojeno i s prostory, které Lucie s Pavlem navštěvují. Zatímco s minulostí Lucie je úzce spojen prostor Rochlovy chalupy, cesta a dům Burdů nebo Ústí nad Labem, prostorovým symbolem Pavlovy osobní historie je jeho chata, kam směřuje jeden z jejich společných výletů.

2.4. Ohraničenost prostoru - ohraničenost vztahu

Najít společného „prostorového“ jmenovatele pro kapitoly 8, 11, 18, 19 a 21, které jsem zařadil do této části, je velmi složité. Složitě zejména proto, že v tomto případě nemůžeme mluvit o žádném konstantním prostoru. Děj těchto kapitol je zasazen do různých prostředí – restaurace Rybárna, Luciiny pracovny, zahradní restaurace, bytu Heránových a především do Pavlovy garsonky. Společným znakem není ani „jednota“ postav, jak tomu bylo (převážně) v minulé části. Vedle Pavla a Lucie poznáváme také Luciina exmilenca Lukše, archiváře Peška nebo redaktorku Bouzovou. Tato románová část je specifická zejména tím, že se v ní objevuje více dialogů, než tomu bylo v případech předešlých. To je možná jeden z důvodů, proč autor soustředí svou pozornost jiným směrem, než k charakteristice prostoru a jeho důkladnějšímu propracování. Příkladem pro toto tvrzení může být byt Heránových. Putík se nepouští ani náznakově do popisu interiéru, nenabízí čtenáři žádnou symbolickou rovinu, ve které bychom mohli hledat skryté vazby k postavám či ději. Totéž se týká i popisu exteriéru domu. Poněkud sdílnější je v popisu redakce, respektive Luciina kumbálu. *Jakmile odešla, začal jsem si prohlížet místnost, kancelář by bylo označení příliš vznešené. Spíše kumbál nebo skladiště by se tomu dalo říkat. Byla to dlouhá, nudlovitá místnost s nesmírně vysokým stropem, až nahoru sahaly regály plné šanonů, jediné okno vedlo do bezútěšného dvora, odkud se ozývalo volání šoférů. I ve dne zde bylo šero a na Luciině stolku svítila stolní lampa. Prohlížel jsem si všecko důkladně, podvědomě jsem čekal, že objevím něco významného. Na okně stála malá prázdná vázička, v pootevřeném stolku jsem zahlédl rozházené dopisy, vedle psacího stroje ležel rozečtený Camusův Mor, usoudil jsem, že se tu Lucie zrovna nepředře, má-li čas při práci číst. Na stolku pod sklem měla fotografii Stanislava s dědečkem, který se rozpačité a dobrácky usmíval, uvědomil jsem si, že jsou to teprve dva dny, co jsme spolu hovořili. A potom jsem skutečně objevil něco významného, na boční straně regálu visela podobenka staršího vyhublého muže s podivně vytřeštěnýma očima, zdálo se mi, že je to tvář člověka, který má za sebou dlouhé utrpení.*⁴³ Prostřednictvím Pavla sice detailně poznáváme prostor Luciina kumbálu i se všemi jeho atributy (stolní lampa, šanony, regál apod.), ale je to umožněno především tím, že Pavel zůstává na moment v tomto prostoru sám. Ve vztahu k románovému ději a charakteristice postav najdeme pouze dva

důležité symboly objevující se v tomto prostředí. Jedním z nich je rozečtený román vyjadřující Luciin postoj k vlastní práci, kterou „opovrhuje“ stejně jako vším, co není pro její život důležité. Druhým je fotografie záhadného muže, jehož identitu nám vypravěč neodhalí. Mohl by to být však onen „záhadný“, se kterým Lucie odjíždí v poslední románové kapitole na neznámé místo. Podíváme-li se na tento prostor z jiného pohledu, pak zjistíme, že i on splňuje kritéria pro označení subprostoru. Kumbál je součástí budovy redakce, podobně jako byla Pavlova pracovna součástí psychiatrické kliniky. Chceme-li do něj vstoupit, musíme projít vrátnicí, kterou lze vysvětlit jako hraniční bod tohoto prostoru. Ostatně závora dělící cestu do objektu tuto ohraničenost umocňuje.

Patrně největší roli tohoto „kompozičního celku“ hraje prostor Pavlovy garsonky. Ten prvně poznáme v závěru dvanácté kapitoly, po návratu Pavla s Lucií z výletu do Děčína. Tuto kapitolu jsem zařadil do předešlého celku, neboť je podle mého názoru vykonaná cesta důležitější než tento statický prostor. Podruhé navštěvuje Lucie Pavlův soukromý byt v kapitole devatenácté (s. 249-252). Prostor garsonky můžeme označit za prostor, do něhož je zakotven Pavel. Onu zakotvenost podtrhují i atributy, které mají velmi těsný vztah k jeho osobě. Je jimi například Kubištovo a Fillovo zátiší, knihovna s odbornou literaturou a také jeho sbírka gramofonových desek. Kromě toho, že z ní je až „kalendářový rozhled“ na Vltavu a Hradčany, se o tomto prostoru více nedozvíme. Není to však potřebné. Kubištovo zátiší, Pavlem nazvané „Zátiší s nálevkou“, je natolik důležitým atributem, že „přebije“ všechny další informace o prostoru. Není to pouze charakteristický znak garsonky, je to jeden z klíčů k dešifrování vztahové roviny mezi románovými postavami. Minulost tohoto zátiší, jak se postupně ukazuje a jak z vývoje děje vyplývá, patrně spojuje Pavla a Jiřího Burdu - první velkou Luciinu lásku.

V prostoru garsonky se také odehrává již dříve zmíněné „střetávání“ osobních prostorů Pavla a Lucie. Avšak jejich milostné akty nejsou pravým odrazem čisté lásky. Těžko můžeme odhalit, jaké impulsy k tomuto *střetu* oba milence vedly. Nabývám dojmu, že tyto impulsy byly pro každého z nich odlišné. Zatímco Pavel je přesvědčen o vzrůstající Luciině lásce ke své osobě, záhadná a nevyočitatelná Lucie jakoby se ujišťovala o své nelásce. Především jejich druhé milování, těsně za hranicí – vstupními

dveřmi, by mohlo ve svém symbolickém významu znamenat okrajové splnutí. Představíme-li si toto místo jako „cestu“ do středu uzavřeného prostoru, pak lze milostný akt mít za chvilkové vzplanutí.

V souvislosti s prostory, ve většině případů **ohraničenými**, čtvrtého celku je třeba posoudit ještě jednu skutečnost. Zatímco se volný pohyb prostorem popsany v předešlé části projevuje ve vztahu Pavla a Lucie v jistém smyslu pozitivně, pak právě při setkání v uzavřených prostorech je tomu naopak. Jako by ony reálné hranice stavěly i neprostupné hráze ve vzájemném prostupování jejich vnitřních intimních prostorů.

2.5. Bloudění prostorem – chaos v labyrintu citů

Poslední celek tvoří pouze dvě kapitoly (kap. 22 a 23), kterými celý román vrcholí. Jejich společným znakem je především postava Pavla Soukupa a jeho bloudění nejen v prostoru, ale také ve vlastních citech. Děj tohoto celku a neustálé střídání prostorů mi velmi dobře poslouží k tomu, abych dokázal jakousi symbiózu epických kategorií – postavy a prostoru.

V úvodu dvaadvacáté kapitoly zastihujeme Pavla v jeho bytě, v prostoru, do kterého, jak vyplývá z předešlé části, patří. Je to jeho prostor, všechny jeho atributy (obraz, gramodesky...) mají těsný vztah k jeho osobnosti. Není to však ten Pavel, se kterým jsme se poznali v úvodu románu, je to Pavel, jehož duše prochází významnou metamorfózou. A tato proměna pochopitelně zasahuje i jeho prostor a vztah k němu. Je důležité si uvědomit, že mocným hybným činitelem této obrody Pavlova ducha byla Lucie. Naše románová postava přestává být strohým racionalistou, jeho život řízený dokonalým systémem a plánováním se zadrhl a začal hroutit. Vykojení ze zažitých stereotypů není autorem podáno ve formě melancholických vnitřních monologů, ani v řečnických otázkách s filosofickým podtextem, nýbrž právě v Pavlově **bloudění prostorem**.

Ano, Pavel bloudí. Už to nejsou bezstarostné výlety, jak je podnikal s Lucií naplněn vášní a nadějí, je to bloudění prostorem, ve kterém měl možnost Lucii získat, a ve kterém ji začal ztrácet. Hrdina procestuje v těchto dvou kapitolách většinu prostorů, které jsme měli možnost ve Sn poznat. V jeho „cestování“, přestože jsem ho nazval blouděním, je zpočátku jakýsi řád. Odjíždí z Prahy na svou chatu s cílem utřídit si své

myšlenky. Jeho cesta kopíruje první výlet s Lucií – odjíždí autobusem ve stejný čas, zastavuje se na místě jejich prvního milování, večeří ve stejné restauraci. Čtenář cítí znatelný rozdíl, všechny tyto prostory nejsou pro Pavla tím, čím byly v momentě, kdy v nich byl s Lucií. Ví to i Pavel, záhy se vrací zpět do Prahy a chce vše radikálně změnit. Nechce ale akceptovat, že je „*POZDĚ A KONEC*“ (s. 293). S marným přáním odjíždí zpět na svou chatu, touží po Lucii, hledá vzorky od pneumatik jejího automobilu, pátrá po lístku, který však neexistuje.

Vypravěč v posledních dvou kapitolách rekapituluje a připomíná všechna důležitá místa, která mají těsný vztah k postavám Lucie a Pavla. Toho nechává naposledy navštívit prostor kliniky, kde se u brány setkává s doc. Hollerovou, nechá ho hledat Lucii v redakci, v jejím bytě, kde s ní naposledy mluvil. Zavede ho i do garsoniéry, kde je Kubištovo zátíší, symbol propletenosti lidských osudů a přivádí ho na chatu do Brdských lesů, kde celý román končí. Tento Putíkův počin zároveň symbolizuje Pavlův vnitřní obrat. Do románu jsme vstoupili v prostoru kliniky, kde Pavel čekal na Lucii, aby poznal a zmapoval její životní historii, vystupujeme z něj na Pavlově chatě, v prostoru, který má roli v životním příběhu Pavla Soukupa. Od kliniky, která je pro něj neosobním prostorem, dojdeme až do chaty, která Pavla děsí prázdnotou, stejně jako jeho dosavadní život... *Chata mě vyděsila svou prázdnotou. Vyšel jsem ven. ...Laskavě se rozšuměly koruny stromů.*⁴⁴

Poznámky:

¹ Dokoupil, B. – Zelinský, M.: Slovník české prózy 1945-1994.1.vyd., Sfinga, Ostrava 1994, s.325

² Všetická, Fr.: Stavba prózy.1.vyd., Univerzita Palackého, Olomouc 1992, s.23

³ Macurová, A.: Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta.1.vyd., Academia, Praha 1981

⁴ Bloudění časem a prostorem - Jaroslav Durych známý i neznámý (Sborník příspěvků z II.literární.laboratoře konané v Hradci Králové 25.-26.1.1996).1.vyd., Gaudeamus, Hradec Králové 1997

⁵ Čtení o kompozici (redigoval František Všeticka). 1.vyd., Severočeské nakladatelství, Liberec 1969

⁶ Hodrová, D.a kol.: Poetika míst.1.vyd., H&H, Jinočany 1997

⁷ Hodrová, D.: Hledání románu. 1.vyd., Československý spisovatel, Praha 1989

⁸ Opelík, J.: Beletrista z rozumu in: Nenáviděné řemeslo.1.vyd., Československý spisovatel, Praha 1969, s.204

⁹ Srov.: Suchomel, M.: Co zbylo z recenzenta.1.vyd., Vetus Via, Brno 1995, s.169

¹⁰ Srov.: Macurová, A.: Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta.1.vyd., Academia, Praha 1981, s.11

¹¹ Všeticka, Fr.: Stavba prózy.1.vyd., Univerzita Palackého, Olomouc 1992, s.33

¹² Srov.: Macurová, A.: Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta.1.vyd., Academia, Praha 1981, s.13

- ¹³ Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, s.19
¹⁴ tamtéž, s.64
¹⁵ Srov.: Macurová, A.: Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta.1.vyd., Academia, Praha 1981, s.11
¹⁶ Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, s.32
¹⁷ tamtéž, s.165
¹⁸ Srov.: Hodrová, D.: Hledání románu.1.vyd., Československý spisovatel, Praha 1989, s.106
¹⁹ Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, s.36
²⁰ tamtéž, str.78
²¹ tamtéž, s.78 - 79
²² tamtéž, s.84 - 85
²³ tamtéž, s.135
²⁴ tamtéž, s.111
²⁵ Srov.: Hodrová, D.: Hledání románu.1.vyd., Československý spisovatel, Praha 1989, s.101 - 102
²⁶ Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, s.82
²⁷ tamtéž, s.88
²⁸ tamtéž, s.230
²⁹ tamtéž, str.88 - 89
³⁰ tamtéž, str.93
³¹ tamtéž, str.223-225
³² tamtéž, s.94
³³ tamtéž, s.226
³⁴ Vacík, M.: O životě, literatuře a „době přechodu“ in: Nové knihy, 1991, roč.1, č.39
³⁵ Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, s.134
³⁶ tamtéž, s.135
³⁷ Všetická, Fr.: Stavba prózy.1.vyd., Univerzita Palackého, Olomouc 1992, s.34
³⁸ Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, str.148 - 149
³⁹ tamtéž, str.141
⁴⁰ tamtéž, str.146
⁴¹ Srov.: Mlsová, N.: Sedmkrát nalezená, sedmkrát ztracená in: Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. 1.vyd., Gaudeamus, Hradec Králové 1997, s.97
⁴² Putík, J.: Smrtná neděle.1.vyd., Mladá fronta, Praha 1967, s.143 - 144
⁴³ tamtéž, s.155-156
⁴⁴ tamtéž, s.297

Literatura :

Putík, J. : Smrtná neděle.1.vyd. Mladá fronta, Praha 1967
 Bloudění časem a prostorem – Jaroslav Durych známý i neznámý. 1.vyd.Gaudeamus, radec Králové 1997
 Čtení o kompozici (redigoval Všetická, Fr.).1.vyd. Severočeské nakladatelství, Liberec 1969
 Hodrová, D.: Hledání románu.1.vyd. Československý spisovatel, Praha 1989
 Hodrová, D. a kol.: Poetika míst. 1.vyd. H&H, Jinočany 1997
 Macurová, A.: Výstavba a smysl Vančurova Rozmarného léta.1.vyd. Academia, Praha 1981
 Všetická, Fr.: Stavba prózy.1.vyd. Univerzita Palackého, Olomouc 1992
 Dokoupil, B.- Zelinský, M.: Slovník české prózy 1945 – 1994.1.vyd. Sfinga, Ostrava 1994

Recenze a rozhovory :

Jungman, M.: Obléhání Tróje.1.vyd. Československý spisovatel, Praha 1969
 Liehm, A.J.: Generace.1.vyd. Československý spisovatel, Praha 1990
 Opelík, J.: Nenáviděné řemeslo.1.vyd. Československý spisovatel, Praha 1969
 Vacík, M.: O životě, literatuře a „době přechodu“ in: Nové knihy, 1991, roč.1, č.39
 Suchomel, M.: Co zbylo z recenzenta. 1.vyd. Vetus Via, Brno 1995

Usta ad Albim BOHEMICA, ročník II, číslo 1
Vydává Katedra bohemistiky PF UJEP v Ústí nad Labem, České mládeže 8
Redakce: Václav a Zora Millerovi
Datum vydání: 2003
Vychází vlastním nákladem, rozšiřováno bezplatně

ISSN 1213 - 7618